

PETR KAŇÁK – JAN VAJSKEBR – JAN ZUMR

Úřad pro zahraniční styky a informace, Praha, Česká republika

archiv@uzsi.cz

Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, Česká republika

e-mail: jan.vajskebr@ustrcr.cz

e-mail: jan.zumr@ustrcr.cz

Securitas Imperii 38 (1) 2021: 230–265

<https://doi.org/10.53096/YFLY3966>

Heinrich Reiser – válečný zločinec ve víru studené války*

Abstrakt

Heinrich Reiser (1899–1978) se poté, co nacisté v Německu uchopili moc, stal příslušníkem tajné státní policie (Gestapo) a v jejích řadách se v březnu 1939 podílel na okupaci českého vnitrozemí. V létě 1940 byl odvelen do Francie, kde se specializoval na potírání levicového odboje a sovětské špionážní sítě, pro kterou se vžilo označení Rudá kapela (Rote Kapelle). Na sklonku války se podílel na represích vůči nuceně nasazeným zahraničním dělníkům v Německu, po jejím skončení se ukrýval a byl krátce vězněn Francouzi. Vzhledem k rozpadu válečného spojení mezi vítěznými mocnostmi byly Reiserovy znalosti a schopnosti využity Gehlenovou organizací, z níž později vznikla západoněmecká tajná služba BND. V rámci denacifikace zpravodajských služeb z nich však byli na přelomu 50. a 60. let „odejiti“ či posláni do penze agenti s nacistickou minulostí, což byl i Reiserův případ. Do hledáčku justice ve Spolkové republice Německo se Reiser dostal vždy jen jako svědek při vyšetřování jiných příslušníků nacistického represivního aparátu, a za své zločiny tak nebyl nikdy odsouzen.

Klíčová slova:

druhá světová válka, studená válka, Gestapo, Rudá kapela (Rote Kapelle), Organisation Gehlen, BND, Protektorát Čechy a Morava, Francie

* Tato studie je výstupem z institucionálního projektu „Velitelský sbor Gestapa v Protektorátu Čechy a Morava“ Ústavu pro studium totalitních režimů.

Heinrich Reiser – War Criminal in the Whirl of Cold War

Abstract

After the Nazis seized power in Germany, Heinrich Reiser (1899–1978) became an official of the secret police (Gestapo), and participated in the occupation of the Czech hinterland in March 1939. In the summer of 1940 he was ordered to France, where he specialised in the suppression of the left-wing resistance and the Soviet espionage network that came to be known as the Red Orchestra (Rote Kapelle). At the end of the war, he took part in the repressions against the foreign workers under forced labour in Germany. When the war ended, he spent some time in hiding and was briefly imprisoned by the French army. After the war alliance between the victorious powers broke up, Reiser's knowledge and abilities were used by the Gehlen Organisation, on the foundations of which the West German security service (BND) was later established. As part of the denazification process in the security services in the late 1950s, agents with a Nazi past were fired, or sent into retirement, which was also the case with Reiser. The justice of the Federal Republic of Germany was only ever interested in him as a witness in investigating other members of the Nazi repressive apparatus, and he was never punished for his crimes.

Keywords:

World War II, Cold War, Gestapo, Red Orchestra (Rote Kapelle), Gehlen Organisation, BND, Protectorate of Bohemia and Moravia, France

V květnu 1945 skončila v Evropě druhá světová válka a v osvobozených zemích začalo účtování s nacistickými válečnými zločiny. Účelové spojenectví západních demokracií a stalinského Sovětského svazu brzy vzalo za své a kontinent byl tzv. železnou oponou rozdělen do dvou nesmiřitelných táborů. V atmosféře začínající studené války přestalo být důsledné stíhání válečných zločinců prioritou. Na bývalé příslušníky Gestapa a SD se nyní začalo pohlížet mnohem pragmatičtěji a záhy se na obou stranách barikády objevily snahy o jejich využití. Jedním z pěšáků studené války se měl na půdě Spolkové republiky Německo stát i někdejší specialista tajné státní policie na levicový odboj Heinrich Reiser.

Význam „znaností“ a „schopností“, které mohli dát bývalí nacisté tajným službám k dispozici, postupně vyprchal. Fakta o spolupráci však zůstala na několik desítek let ukryta v utajovaných zpravodajských archivech, než byla odhalena díky iniciativám usilujícím o vyrovnání se s morálně pochybným využíváním válečných zločinců. Sondou do praktik tajných služeb sovětského bloku se stala odhalení akcí československé Státní bezpečnosti (StB), která si neodpustila nábor v řadách bývalých zaměstnanců Gestapa či bezpečnostní služby SD, a to ani v případě lidí spjatých s vyhlazením Lidic.¹ Ze západních služeb se s otázkou poválečné spolupráce s nacisty vypořádaly ve velkém rozsahu americké bezpečnostní složky, které na základě zákona o zveřejnění nacistických válečných zločinů zpřístupnily na konci 90. let veškeré relevantní archiválie.² Po roce 2000 bylo nezávisle na sobě spuštěno několik projektů věnujících se otázce (ne)potrestání nacistických zločinců také ve Spolkové republice Německo, neboť tam je to dodnes významné společenské téma.³ Výsledkem byl detailní výzkum činnosti zpravodajských služeb a dalších státních úřadů v prvních dekádách jejich existence.⁴

Zpřístupňování v minulosti utajovaných archiválií a detailní historický výzkum má dlouhodobě pozitivní efekt, který postupně umožňuje podrobně zmapovat životní

1 PLACHÝ, Jiří: *Případ Fritz. Válečný zločinec Max Rostock jako agent StB. Sešity ÚDV č. 5*. ÚDV, Praha 2002; STÁTNÍK, Dalibor: Agenti nacistických bezpečnostních složek Gestapa a Sicherheitsdienstu ve službách StB (Kurt Wilfer a ti druzí). In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra*, č. 1. Odbor archivní a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, Praha 2003, s. 5–53.

2 Zákon o zveřejnění nacistických válečných zločinů (Nazi Crimes Disclosure Act) z roku 1998 nařídil americkým zpravodajským službám odtajnit dokumenty, které obsahují informace o nacistických válečných zločinech, kontaktech s nacisty v době 2. světové války a také o spolupráci s nimi po jejím skončení. Na jeho základě vznikla pracovní skupina (Interagency Working Group), jejímž úkolem bylo vyhledat veškeré relevantní dokumenty, odtajnit je a zpřístupnit veřejnosti prostřednictvím národního archivu USA. Podrobněji viz <https://www.archives.gov/iwg/reports/nazi-war-crimes-interim-report-october-1999> (citováno k 25. 5. 2021).

3 Přínosné publikace k tomuto tématu viz např. MALLMAN, Klaus-Michael – ANGRICK, Andrej (eds.): *Die Gestapo nach 1945*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2009 a ULLRICH, Christina: *„Ich fühl' mich nicht als Mörder“*. *Die Integration von NS-Tätern in die Nachkriegsgesellschaft*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2011.

4 K uvedeně problematice viz KAŇÁK, Petr: *Historické projekty Spolkové zpravodajské služby* v tomto čísle časopisu *Securtias Imperii*.

osudy mnoha nacistických válečných zločinců, a to nejen nejvyšších velitelů bezpečnostních složek. Daří se postupně pronikat i do řad středních velitelských kádrů, které byly zodpovědné za provádění teroru „v terénu“ a nezřídka se osobně účastnily represivních akcí, zatýkání a mučení odbojářů. Příkladem je životopis Heinricha Reisera, který se na základě studia pramenů a výsledků odborného výzkumu v USA, SRN a České republice podařilo zpracovat velmi podrobně.

Josef Heinrich Reiser se narodil 17. října 1899 v Ehingenu a. d. Donau (dnes spolková země Bádensko-Würtenbersko) jako syn zedníka. Skromné materiální poměry rodiny neumožňovaly vytvořit příhodné podmínky pro získání dobrého vzdělání v rámci standardního vzdělávacího systému. Proto mladý Reiser začal poté, co vychodil obecnou školu, studovat francouzský institut Kongregace školských bratří (Fratelli dei Scuoli Christianori)⁵ ve Favria Canavese poblíž Turína. Po vstupu Itálie do první světové války na straně dohodových mocností v květnu 1915 byl vyhoštěn zpět do Německa. Během dvou let strávených v Itálii se dobře naučil italsky a francouzsky, což později významně ovlivnilo jeho kariéru. Po návratu do Německa z finančních důvodů nastoupil na obchodní učiliště a zároveň pracoval ve vlastenecké pomocné službě.⁶

V květnu 1917 Reiser dosáhl odvodového věku a narukoval do císařské armády, která v té době úspěšně útočila na východní frontě na území kolabujícího ruského impéria a na západní se dokázala vytrvale bránit tlaku vojsk Dohody. Zařazen byl k jezdeckvu (působil v řadách 26. dragounského a 19. hulánského pluku) a po ukončení výcviku se zapojil do bojů na Západě. V poziciční válce nenašla kavalerie ve své původní roli prakticky žádné uplatnění a bojovala jako pěchota. Karta se navíc zejména s příchodem amerických jednotek do Evropy začala obracet a v polovině roku 1918 přešla Dohoda do ofenzivy. Reiser padl v srpnu 1918, kdy se německá vojenská mašinerie dostala po tzv. černém týdnu do nepřekonatelné krize, do britského zajetí. V něm se dočkal i podepsání příměří a ukončení krvavého konfliktu. Ze zajetí se vrátil až v červnu 1919 a následně se léčil ve vojenských nemocnicích z prodělaných válečných zranění a nemocí. V říjnu 1920 byl definitivně propuštěn z armády a čekal ho nelehký návrat do civilního života v letech poválečné krize doprovázené gigantickou inflací.⁷

5 Kongregace školských bratří byla založena roku 1680 v Remeši sv. Janem Křtitelem de la Salle za účelem vzdělávání. Řád existuje dodnes.

6 *Bundesarchiv* (dále jen BArch) *Berlin*, f. Akten des Rasse- und Siedlungshauptamtes (dále jen RS), sign. E 5364, životopis (březen 1936). Na základě zákona o vlastenecké pomocné službě (Gesetz über den Vaterländischen Hilfsdienst) z prosince 1916 museli všichni muži ve věku od 17 do 60 let, kteří nesloužili v armádě a nepracovali v zemědělství nebo lesnictví, pracovat ve zbrojním průmyslu nebo v podnicích důležitých pro vedení války.

7 *BArch Berlin*, f. SS-Offiziersakten (dále jen SSO), sign. 22B, osobní karta důstojníka SS.

V chaotických poměrech výmarské republiky, která vznikla na troskách německého císařství, se od ledna 1921 nejprve uchytil jako technický korespondent ve Stuttgartu. Následně v letech meziválečné hospodářské konjunktury pracoval v elektrotechnickém průmyslu. Montáže ho zavedly i do Rakouska, Jugoslávie a Maďarska. Do počátku třicátých let se živil jako samostatný montér elektrotechniky v Brazílii. Svou dobrou jazykovou výbavu si během zahraničních pobytů rozšířil o portugalštinu, španělštinu a angličtinu a k tomu získal i základy esperanta. Po návratu z Jižní Ameriky pracoval jako opravář radiotechnických zařízení v Německu, než ho o práci připravila velká hospodářská krize, která měla v Německu obzvlášť dramatický průběh. Tíživé životní podmínky zřejmě dovedly Reiseru k politické radikalizaci v pravicové části politického spektra.⁸ V září 1931 byl přijat do SS pod členským číslem 21 844 a nejprve sloužil ve štábu I. praporu 13. SS-Standarte ve Stuttgartu. Poté vstoupil 1. února 1932, tedy ještě před přelomovými červencovými volbami, do NSDAP a s členským číslem 887 100 tak náležel ke „starým bojovníkům“ nacistického hnutí.⁹

Příslušník Gestapa

Uchopení moci v Německu nacisty nastartovalo Reiserovu kariéru v bezpečnostních složkách, které v té době mohutně expandovaly. Dne 20. září 1933 nastoupil k zemskému policejnímu úřadu ve Stuttgartu díky své příslušnosti k SS jako pomocný policista.¹⁰ Od září 1933 do dubna 1934 byl veden jako důstojník pro zvláštní úkoly. Následně byl poprvé jmenován do vedoucí funkce, když se stal velitelem roty SS na württemberském zemském úřadě politické policie (Württembergisches Politisches Landespolizeiamt), podřízeném zemskému ministerstvu vnitra.

K prvnímu výročí od nástupu Adolfa Hitlera do funkce říšského kancléře, 30. ledna 1934, již Reiser dosáhl důstojnické hodnosti SS-Untersturmführer. Dne 13. července 1935 navíc rozšířil řady bezpečnostní služby říšského vůdce SS (zkráceně Sicherheitsdienst/SD), když byl formálně převzat jako důstojník do Hlavního úřadu SD. Reiserova kariéra strmě stoupala vzhůru, neboť se krátce poté stal zastupujícím vedoucím služebny SD v rámci policejního oddělení württemberského zemského úřadu politické

8 Tamtéž, f. RS, sign. E 5364, životopis (březen 1936).

9 *BArch Berlin*, f. SSO, sign. 22B, osobní karta důstojníka SS; tamtéž, f. RS, sign. E 5364, životopis (březen 1936).

10 Již od února 1933 byli příslušníci SS využíváni k terorizování protivníků NSDAP. Místní oddíly SS, stejně jako formace SA, byly prohlášeny za pomocné policejní jednotky. K věznění zatčených politických oponentů sloužily improvizované koncentrační tábory, na jejichž zřízení a správě se organizace SS aktivně spolupodílela. KAŇÁK, Petr – KRČMÁŘ, Dalibor – VAJSKEBR, Jan: *S jasným cílem a plnou silou. Nasazení německých policejních složek při rozbití Československa 1938–1939*. Památník Terezín, Terezín 2014, s. 30.

policie ve Stuttgartu.¹¹ Jeho nadřízeným nebyl nikdo jiný než pozdější velitel bezpečnostní policie a SD v Protektorátu Čechy a Morava Walter Stahlecker, který platil za jednoho z nejagilnějších velitelů nacistických bezpečnostních složek.¹²

V průběhu roku 1936 došlo v souvislosti se jmenováním Heinricha Himmlera náčelníkem německé policie k definitivnímu sjednocení Gestapa v Prusku s politickou policií ostatních německých zemí. Po transformaci stuttgartského Gestapa na řídicí úřadovnu po celoříšském vzoru nastoupil Reiser do oddělení III (kontrašpionáž). V poválečném životopisu uvedl, že se zabýval kontrarozvědnou činností, obranou průmyslových podniků a že při tom úzce spolupracoval s vojenskou zpravodajskou službou (Abwehrem).¹³ Dne 13. září 1936 byl opět povýšen, tentokrát do hodnosti SS-Obersturmführer, což může být chápáno jako mimořádné ocenění za jeho služby ve prospěch nacistického hnutí. Následně se přesunul k řídicí úřadovně Gestapa v Karlsruhe.

V roce 1936 se stihl rovněž oženit, manželství však zůstalo bezdětné. Očekávání říšského vůdce SS, který od svých podřízených požadoval zplazení alespoň čtyř potomků,¹⁴ tak nedokázal naplnit. Tato skutečnost, společně s nedostatečným vzděláním, představovala limit v jeho kariéře. Reiser se snažil dostat ideologickým požadavkům kladeným na příslušníky bezpečnostního aparátu aspoň v rovině náboženské. Popřel vzdělání započaté na církevní škole, opustil lůno katolické církve a stal se „věřícím v boha“ (gottgläubig). Tímto aktem se formálně přihlásil k protikřesťanské orientaci na základě postulatů nacistické ideologie.¹⁵

Aby mohl pokračovat v úspěšně nastartované profesní dráze, potřeboval si Reiser doplnit policejní vzdělání. Absolvoval proto kurz pro kriminální komisaře na důstojnické škole bezpečnostní policie v Berlíně-Charlottenburgu (4. května 1938 až 1. února 1939).¹⁶ Po složení závěrečných zkoušek se stal kriminálním komisařem na zkoušku a po uplynutí zkušební doby byl k 1. únoru 1940 jmenován řádným kriminálním komisařem.¹⁷

11 Vedoucím služebny SD v rámci úřadoven Gestapa býval zpravidla sám vedoucí úřadovny. Jednou z jeho činností bylo i vypracování posudků na ostatní příslušníky SS u Gestapa.

12 VAJSKEBR, Jan – KAŇÁK, Petr: *Kariéry ve službách nacismu. Nejvyšší velitelé nacistického potlačovacího aparátu v protektorátu Čechy a Morava*. ÚSTR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2020, s. 83.

13 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges. Die Organisation Gehlen und die Wiederbelebung des Gestapo-Feindbildes „Rote Kapelle“*. Christoph Links Verlag, Berlin 2016, s. 144.

14 HEIN, Bastian: *Elite für Volk und Führer? Die Allgemeine SS und ihre Mitglieder 1925–1945* (Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte, Bd. 92). De Gruyter Verlag, München – Oldenbourg 2012, s. 101, 210.

15 Blíže k problematice viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: *Pryč s židovsko-křesťanským morem! Náboženské vyznání příslušníků nacistického bezpečnostního aparátu. Paměť a dějiny*, 2021, roč. 15, č. 1, s. 53–62.

16 BANACH, Jens: *Heydrichs Elite. Das Führerkorps der 1939–1945*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 1998, s. 271–273.

17 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (dále jen 52), sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (1941–1943).

V Protektorátu Čechy a Morava

Po absolvování uvedeného kurzu se Reiser sice vrátil s účinností od 1. března 1939 na referát II B (církve, sekty, židé) Gestapa v Karlsruhe, nicméně už v březnu 1939 byl nasazen při okupaci českého vnitrozemí v rámci operace Südost. Pro plnění policejně-bezpečnostních úkolů byly vytvořeny dvě operační skupiny (Einsatzgruppe, EG) bezpečnostní policie a SD, první pro Čechy, druhá pro Moravu.¹⁸ Ty se dále členily na operační oddíly (Einsatzkommando, EK), které se skládaly z několika poboček (Einsatzstelle). Velení nad těmito útvary bylo zpravidla svěřeno mužům s hodností kriminálního komisaře. Heinrich Reiser zamířil do Čech jako člen operačního oddílu EK I Budweis a směřoval do Tábora coby vedoucí místní pobočky. Po její přeměně na standardní venkovní služebnu Gestapa počátkem června 1939 se stal jejím vedoucím.¹⁹

V této funkci se Reiser podílel na všech policejních opatřeních, která proběhla v prvním roce existence Protektorátu Čechy a Morava. Jednalo se především o zatýkání německých emigrantů a českých antifašistů na jaře 1939. Mezi prvními zatčenými byl i Josef Rejlek, jeden z hlavních představitelů komunistického a dělnického hnutí na Táborsku. Ve věznici na Klášterním náměstí podstoupil tvrdé výslechy a již 26. března 1939 zemřel v nemocnici na následky fyzického týrání.²⁰ Reiser se podílel i na další hromadné represivní akci, když po vypuknutí války došlo k zatýkání osob podle tzv. kartotéky A (A-Kartei), do které byly zanášeny údaje o potenciálních odpůrcích nacistického Německa.²¹ Zatčené následně nechal odtransportovat do Prahy.²² Celkově bylo v tábořském okrese zatčeno po 1. září 1939 na dvacet osob.²³ Gestapo cíleně mířilo do prostředí společenské elity – téměř třetinu ze zatčených např. tvořili středoškolští učitelé.²⁴

18 Velitelem moravské operační skupiny byl Reiserův dřívější nadřízený ze Stuttgartu Walter Stahlecker. Podrobněji k nasazení jednotek bezpečnostní policie v protektorátu viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: Velitelský sbor operačních skupin a oddílů bezpečnostní policie a SD při obsazování československého pohraničí a vnitrozemí. In: SYRNÝ, Marek (ed.): *1939. Rok zlomu*. Muzeum SNP, Banská Bystrica 2020, s. 135–144.

19 *BArch Ludwigsburg*, sign. B 162/4820, výslech Reiserova z 13. 11. 1967; tamtéž, sign. B 162/4409, výslech Reiserova ze 4. 2. 1976.

20 STEJSKALOVÁ, Lenka: *Památníky obětí nacistické okupace v Táboře* (bakalářská diplomová práce).

Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2011, s. 11–14. Viz https://is.muni.cz/th/n3isv/Pamatniky_obeti_nacisticke_okupace_v_Tabore.pdf (citováno k 25. 5. 2021).

21 Kartotéka byla rozdělena do tří kategorií (A 1 až A 3) podle stupně nebezpečnosti. *BArch Berlin*, f. Reichsicherheitshauptamt (dále jen RSHA), sign. R 58/1027, Neuaufbau der A-Kartei, 7. 7. 1938.

22 *BArch Ludwigsburg*, sign. B 162/4820, výslech Reiserova z 13. 11. 1967.

23 VAJSKEBR, Jan – ŠUSTROVÁ, Radka: Německá bezpečnostní opatření v Protektorátu Čechy a Morava na začátku války. *Paměť a dějiny*, 2009, roč. 3, č. 3, s. 92–95.

24 Zatčení byli mj. ředitel tábořské realky Jindřich Bittner, ředitel obchodní akademie Karel Vodrážka a ředitel reálného gymnázia František Prchlík. STEJSKALOVÁ, Lenka: *Památníky obětí nacistické okupace v Táboře*, s. 16–18.

V polovině října 1939 došlo v Táboře ke spontánním protiněmeckým demonstracím za účasti několika stovek osob. Česká společnost nebyla ještě vystrašena brutálním terorem a odhodlala se s blížícím se výročím vzniku samostatného československého státu k vystoupení proti okupantům. Protestní akce bezprostředně vyvolal odchod jednotky pořádkové policie z města, který byl mylně vykládán jako německý ústup. Proti demonstracím zasáhlo protektorátní četnictvo, zatímco Gestapo a SD byly uvedeny do pohotovosti pro případ eskalace událostí.²⁵ Říjnový výbuch odporu nebyl náhodný. Také na Táborsku postupně začaly vznikat organizace občanského i komunistického odboje. Gestapu se nicméně z kraje roku 1940 povedlo do jejich řad proniknout. Poté, co bylo odhaleno pražské ústředí Obrany národa (ON), začalo na počátku února zatýkání jejich příslušníků také na Táborsku. Gestapo rozbilo téměř celé vedení pro jižní Čechy, v březnu byla postižena i organizace Petiční výbor věrní zůstaneme (PVVZ).²⁶ Při plánování akcí proti české rezistenci Reiser pravidelně dojížděl do Prahy na služební porady k vedoucímu řídicí úřadovny Gestapa Hansi-Ulrichu Geschkemu. Už v době Reiserova působení docházelo v Táboře k zostřeným výslechům, tedy používání fyzického násilí, které vedoucí služebny přinejmenším toleroval.²⁷ V poválečných výpovědích zadržených příslušníků táborského Gestapa byl nicméně Reiser, ve srovnání se svými nástupci Arthurem Albrechtem a Heinrichem Gottschlingem²⁸, považován za „mírnějšího“ vedoucího.²⁹

Na Západ!

Po podepsání sovětsko-německého paktu a okupaci Polska se Hitlerova pozornost obrátila západním směrem, když po řadě odkladů zahájil 10. května 1940 přes Belgii, Lucembursko a Nizozemsko útok na Francii. Stranou nemohly zůstat ani policejní složky, byť v mnohem menším měřítku než u předchozích operací. Koncem května byl Reiser zařazen mezi francouzsky mluvící příslušníky Gestapa, kteří měli vykonávat policejně bezpečnostní úkoly na obsazeném území. Z protektorátu se nového zařazení dočkali kromě Reiserova také zástupce vedoucího venkovní služebny v Kladně Friedhelm Schüttler, vedoucí oddělení II pražské řídicí úřadovny Karl Bömelburg a vedoucí ven-

25 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Úřad říšského protektora-státní tajemník (ÚŘP-ST), sign. 109-4/341, Vorfälle in Tabor, 17. 10. 1939.

26 STEJSKALOVÁ, Lenka: *Památníky obětí nacistické okupace v Táboře*, s. 25–57.

27 ABS, f. Stíhání nacistických válečných zločinců (dále jen 325), sign. 325-171-1, výpověď Wilhelma Kieffera, 25. 6. 1946 a výpověď Franze Drewa, 22. 7. 1946.

28 VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: „Veselý, dobrosrdečný, pevný charakter“. Kriminální rada Heinrich Gottschling a jeho služba u Gestapa. *Paměť a dějiny*, 2020, roč. 14, č. 1, s. 61–69.

29 ABS, f. 325, sign. 325-171-1, výpověď Wilhelma Kieffera, 25. 6. 1946.

kovní služebny v Kolíně Hugo Geissler.³⁰ Tito muži byli vybráni proto, že uměli dobře francouzsky.

Pokořená Francie byla po porážce rozdělena vítězným Německem na několik částí. Alsasko a Lotrinsko se stalo součástí Velkoněmecké říše, některé příhraniční úseky zabrala také Itálie. Severní Francie byla spojena s Belgií pod jednu vojenskou okupační správu (Militärverwaltung Belgien und Nordfrankreich) a druhá zóna vznikla pro zbylé okupované území (Militärverwaltung Frankreich). Ve zbytku předválečné Francie byl ustaven loutkový stát se sídlem ve Vichy, který byl okupován až po spojeneckém vyloštění v Severní Africe v listopadu 1942. Do oblastí pod vojenskou správou, tedy Belgie a Francie, směřovaly oddíly ke zvláštnímu použití (Einsatzkommando zur besonderen Verwendung), po jednom do Bruselu a do Paříže.³¹ Počet nasazených příslušníků Gestapa zde byl zpočátku vcelku zanedbatelný, alespoň ve srovnání s nasazením stovek mužů v české nebo polské metropoli. Do Paříže šlo pouhých deset a do Bruselu patnáct úředníků bezpečnostní policie.³² Pro Belgii a okupovanou část Francie byl instalován pověřenec náčelníka bezpečnostní policie a SD (Beauftragter des Chefs der Sipo und des SD für Frankreich und Belgie) SS-Standartenführer dr. Max Thomas. Jemu podléhaly služebny v Paříži a v Bruselu, které vzešly z původních oddílů zvláštního určení.³³ Vedoucím pařížské služebny bezpečnostní policie a SD se stal SS-Sturmbannführer dr. Helmut Knochen, jemuž byl v červnu 1940 podřízen i Reiser.

Zpočátku působil ve francouzské metropoli jen malý oddíl bez exekutivních pravomocí. Ta zůstala v rukách tajné polní policie (Geheime Feldpolizei, GFP), která mohla zatýkat, provádět domovní prohlídky nebo zabavovat majetek. V průběhu následujících dvou let se přesto Knochenovi podařilo navýšit velikost služebny z 10 na 200 mužů a při sledování a potírání francouzského odboje se postupně bezpečnostní policie prosadila na úkor Abwehru. Reiser sloužil v oddělení zaměřeném na levicový odboj, kterému velel výše zmíněný Bömelburg. V roce 1942 byla služebna přetransformována do standardizované podoby úřadu velitele bezpečnostní policie a SD (Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD, BdS) Frankreich. Knochen dosáhl na pozici BdS v Paříži značné samostatnosti. Kladl důraz na potírání komunistického odboje, kde spolupra-

30 GRUNDMANN, Siegfried – MARTRES, Eugène: *Hugo Geissler – vom Dresdner SA-Mann zum Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD in Vichy*. NORA, Berlin 2012.

31 *BArch Berlin*, f. RSHA, sign. R 58/241, memorandum RSHA, 20. 7. 1940; *Hauptstaatsarchiv Düsseldorf*, sign. RW/36/8, Rundschreiben Stapostelle Düsseldorf, 24. 5. 1940.

32 KRAUSNICK, Helmut: *Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppe des Weltanschauungskrieges 1938–1942*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1985, s. 91.

33 *BArch Berlin*, f. RSHA, sign. R 58/241, Organisation des Einsatzes der Sicherheitspolizei und des SD in Frankreich und Belgien, 24. 8. 1940.

coval s francouzskou policií.³⁴ Reiser po reorganizaci působil jako vedoucí „levicového“ referátu IV A, kdežto Bömelburg řídil celou exekutivu (oddělení IV).³⁵ Reiserovým úkolem bylo sledování činnosti Komunistické strany Francie a její odbojové činnosti. Gestapo se zaměřilo také na německou komunistickou emigraci. Reiser se podílel na pátrání po Franzí Dahlemovi, jednom z jejích vedoucích představitelů ve francouzském exilu, kterého před deportací do Německa osobně vyslýchal.³⁶ Právě úspěchy v boji s komunistickým hnutím odporu kvalifikovaly Gestapo před konkurencí GFP a umožnily mu postupně převzít bezpečnostní aparát v okupované Francii do své režie.

V létě 1942 byl Reiser po třech letech v zahraničí přeložen zpět do Karlsruhe. Je přitom kuriózní, že byl tabulkově stále veden v Protektorátu Čechy a Morava.³⁷ V Německu se ale dlouho nezdržel a již po několika týdnech se vrátil zpět do Francie: [...] *krátce jsem se vrátil do Karlsruhe, ale okamžitě jsem byl opět zařazen do RSHA – zvláštního oddělení Rote Kapelle v Paříži.*³⁸ Zapojil se tak do operace Abwehru a Gestapa proti sovětským zpravodajským skupinám působícím v západní Evropě. Na řadu let tím výrazně předurčil svou profesní dráhu.

Rote Kapelle

Sovětské zpravodajské sítě se po vypuknutí druhé světové války soustřeďovaly zejména na získávání zpráv o úmyslech západních Spojenců. Po zahájení operace Barbarossa svou pozornost namířily na informace o německých záměrech a zintenzivnily svou aktivitu.³⁹ Využily k tomu sítě vytvořené před válkou a snažily se je doplnit o další agenty dopravené na území obsazené Německem.⁴⁰ V létě 1941 se Abwehru podařilo zaměřit rádiové vysílání ze západní Evropy do SSSR. Důležitou úlohu při jeho organizaci hrál

34 KASTEN, Bernd: Zwischen Pragmatismus und excessiver Gewalt. Die Gestapo in Frankreich 1940–1944. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus-Michael (eds.): *Gestapo im Zweiten Weltkrieg. „Heimatfront“ und besetztes Europa*. Primus Verlag, Darmstadt 2000, s. 543–568.

35 *BArch Berlin*, f. R 70 Frankreich, sign. 301, Geschäftsverteilungsplan BdS Frankreich, 15. 6. 1942.

36 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 146–147.

37 Z Prahy k řídící úřadovně Gestapa v Karlsruhe byl Reiser formálně přeřazen výnosem z 28. července 1942 ABS, f. 52, sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (1941–1943).

38 Překlad svědeckých výpovědí v případě Klein před Spolkovým kriminálním úřadem viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/REISER%2C%20HEINRICH%20JOSEF_0004.pdf (citováno k 25. 5. 2021).

39 MURPHY, David E.: *O čem Stalin věděl. Záhada operace Barbarossa*. Academia, Praha 2008, s. 106–107.

40 Sovětská snaha vysílat zpravodajce na Německem okupované území v roce 1941 se týkala i Protektorátu Čechy a Morava a Slovenska. Je zajímavé, že tyto skupiny nacistický bezpečnostní aparát do okruhu Rote Kapelle nepočítal. Viz MEDVECKÝ, Matej: Červená kapela na Slovensku? *Securitas Imperii*, 2017, č. 31, s. 12–39; GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny země Koruny české*, díl XIVa. Paseka, Praha – Litomyšl 2006, s. 441–443.

dlouholetý sovětský agent Leopold Trepper⁴¹ působící ve Francii a Belgii, kde provozoval krycí firmy ve spolupráci s nelegálními rozvědčíky sovětské vojenské rozvědky (Hlavní správa rozvědky, GRU) Anatolijem Gurevičem a Konstantinem Jefremovem. Využívali řadu dalších skupin z velké části pracujících pro GRU, a někdy původně pro Kominternu či pro Lidový komisariát vnitřních záležitostí / státní bezpečnosti (NKVD/NKGB). Rádiové depeše byly odesílány z Belgie, Nizozemska, Francie a Švýcarska. Ačkoli tomu tak nebylo, Abwehr a zejména Gestapo se domnívaly, že jde o centrálně řízenou a navzájem propojenou výzvědnou síť. Nazvaly ji proto Rudá kapela (Rote Kapelle).⁴²

Důležitým momentem případu se stalo odhalení komunistické odbojové skupiny působící přímo v Berlíně. Došlo k tomu v červnu 1942, kdy se podařilo rozluštit pokyn pro Gureviče, aby obnovil spojení se skupinou okolo Arvida Harnacka a Harro Schulze-Boysena.⁴³ Abwehrem a Gestapem zachycené dokumenty obsahovaly pravá jména a adresy. Po útoku na SSSR totiž rozvědky NKGB kontakt ztratila. Skupina organizovala letákové propagační akce, diskuzní večery a dokumentovala nacistické zločiny. Její širší okruh sice zahrnoval mimo jiné i členy Komunistické strany Německa napojené na sovětské agenty vysazené po vypuknutí války, nicméně obecně šlo o široké spektrum levicově orientovaných odpůrců nacismu, a nikoliv o čistě zpravodajský případ řízený z Moskvy.⁴⁴

Odhalení neznámé organizace napojené na sovětské zpravodajské služby přímo v hlavním městě považovaly nacistické bezpečnostní složky za obzvláště závažný případ. Chápaly ji jako součást Rote Kapelle, ačkoli tomu tak ve skutečnosti nebylo, neboť jednotlivé odbojové skupiny působily samostatně. Jako v případech jiných mimořádných událostí, například atentátů na Hitlera, Heydricha, v případech odhalení významných odbojových skupin, vytvořil Hlavní říšský bezpečnostní úřad (RSHA) přibližně ve druhé polovině července 1942 zvláštní komisi (Sonderkommission).⁴⁵ Šetření na území

41 Leopold Trepper (23. 2. 1904, Nowy Targ – 19. 1. 1982, Jeruzalém) byl polský komunista, sovětský agent, odbojář a publicista židovského původu.

42 Rekapitulace jednotlivých součástí sítě označované jako Rote Kapelle viz COPPI, Hans: Die „Rote Kapelle“ im Spannungsfeld von Widerstand und nachrichtendienstlicher Tätigkeit. *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 1996, Jg. 44, Nr. 3, s. 431–458.

43 Arvid Harnack byl pracovníkem říšského ministerstva hospodářství, Harro Schulze-Boysen působil jako důstojník Luftwaffe na říšském ministerstvu letectví. Harnack byl od druhé poloviny 30. let ve spojení s rozvědkou NKVD/NKGB. Spolu se Schulze-Boysenem zjistil v roce 1941 informace jednoznačně ukazující na přípravu napadení SSSR, které byly osobně Stalinem odmítnuty jako dezinformace. Komplexně viz COPPI, Hans – DANYEL, Jürgen – TUCHEL, Johannes: *Die Rote Kapelle im Widerstand gegen den Nationalsozialismus*. Gedenkstätte Deutscher Widerstand – Hentrich Verlag, Berlin 1994. Srov. MURPHY, David E.: *O čem Stalin věděl*, s. 142–148 a OHLER, Norman: *Harro und Libertas. Eine Geschichte von Liebe und Widerstand*. Kiepenheuer & Witsch Verlag, Köln am Rhein 2019.

44 COPPI, Hans: *Die „Rote Kapelle“ im Spannungsfeld von Widerstand und nachrichtendienstlicher Tätigkeit*, s. 431–458.

45 Komisi nominálně vedl vedoucí odboru (Gruppe) IV A RSHA Friedrich Panzinger, v praxi ji však řídil

Německa si ponechala ve své kompetenci výhradně tajná státní policie, zatímco v Belgii a Francii zůstalo nadále svěřeno společné činnosti Gestapa a Abwehru. Pátrání mělo i tam probíhat s větší intenzitou, a proto byl v létě či na podzim 1942 vytvořen zvláštní oddíl Rudá kapela (Sonderkommando Rote Kapelle) v Paříži. Do jeho čela byl jmenován kriminální komisař Karl Giering z referátu IV A 2 RSHA,⁴⁶ který se na vedení pátrací akce podílel již dříve.⁴⁷ Ačkoliv oddíl působil na okupovaném francouzském území, nepodléhal BdS v Paříži, ale přímo RSHA. Činnost nicméně koordinoval s vedoucím oddělení IV, kriminálním ředitelem K. Bömelburgem.⁴⁸ Ještě před vznikem zvláštního oddílu došlo v prosinci 1941 k odhalení vysílací stanice v Bruselu a v létě 1942 proběhla další zatýkání ve Francii a Belgii.⁴⁹ Reiser se údajně před svým odjezdem z Paříže podílel na zatčení manželů Sokolových, kteří pro Treppera obsluhovali jednu z vysílaček.⁵⁰

Coby specialista na levicový odboj se Reiser stal Gieringovým zástupcem. Kvůli oнемocnění svého nadřízeného se navíc přímo na řízení zvláštního oddílu spolupodílel. Na podzim 1942 se situace Trepperovy sítě stále zhoršovala. Samotný „Velký šéf“ byl zatčen 24. listopadu v Paříži během zubní prohlídky. Po válce si Reiser osoboval účast na jeho dopadení, ale ve skutečnosti zatýkací akci vedl osobně Giering.⁵¹ Cílem Gestapa bylo zadržené zlomit, což se v některých případech podařilo. Samotný Trepper a s ním i část zatčených začali s německým bezpečnostním aparátem spolupracovat. Zejména „Velký šéf“ hrál dvojí hru a jeho výpovědi vedly k dalším úspěchům nacistických bezpečnostních složek. Reiser měl osobně v noci z 1. na 2. prosince 1942 zatknout jednoho z nejbližších Trepperových spolupracovníků, Hilela Katze, a 21. prosince 1942 také vedoucího další skupiny samostatně působící ve Francii, Henryho Robinsona. Podobně jako v jiných případech po dopadení odbojářů disponujících funkčním spojením, za-

Horst Kopkow, vedoucí referátu IV A 2. TUCHEL, Johannes: Die Gestapo-Sonderkommission „Rote Kapelle“. In: COPPI, Hans – DANYEL, Jürgen – TUCHEL, Johannes: *Die Rote Kapelle im Widerstand gegen den Nationalsozialismus*, s. 146.

46 BArch Berlin, f. RSHA, sign. R 58/927, telefonní seznam RSHA z května 1942.

47 Přesné datum vzniku oddílu není dokumenty doloženo a opírá se pouze o vzpomínky. Podle Reiserovy výpovědi ve francouzské internaci vznikl zvláštní oddíl Rote Kapelle v červnu 1942, Tachel datuje jeho vznik do druhé poloviny července 1942, naproti tomu Trepper ve svých pamětech uvádí až říjen 1942. TUCHEL, Johannes: Zwischen kriminalistischer Recherche und brutaler Folter. Zur Tätigkeit der Gestapo „Sonderkommission Rote Kapelle“. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus-Michael (eds.): *Die Gestapo – Mythos und Realität*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, s. 372–387; COPPI, Hans: *Die „Rote Kapelle“ im Spannungsfeld von Widerstand und nachrichtendienstlicher Tätigkeit*, s. 439; TREPPER, Leopold: *Die Wahrheit. Autobiographie. Ich war der Chef der Roten Kapelle*. Deutscher Taschenbuch-Verlag, München 1978, s. 139.

48 BArch Ludwigsburg, sign. B 162/4409, výslech Reiserova ze 4. 2. 1976.

49 COPPI, Hans: *Die „Rote Kapelle“ im Spannungsfeld von Widerstand und nachrichtendienstlicher Tätigkeit*, s. 439.

50 TARRANT, V. E.: *Red Orchestra. The Soviet Spy Network Inside Nazi Europe*. Cassel, London 1998, s. 38–39.

51 Záznam o Reiserovi pro CIA ze 17. 8. 1950 – viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/REISER%2C%20HEINRICH%20JOSEF_0003.pdf (citováno k 25. 5. 2021).

hájilo Gestapo rádiovou protihru.⁵² Na jejím vedení se podílel i Reiser, který pro ni od důstojníka Abwehru Oskara Reileho dostával zpravodajský materiál.⁵³

Klíčující Trepper ale zároveň tajně sepsal zprávu o svém zatčení a dalších opatřeních Gestapa a Abwehru. Začátkem června 1943 se mu ji podařilo předat francouzskému komunistickému odboji, který ji odeslal do Moskvy. Informoval v ní i o existenci Sonderkommando Rote Kapelle a zkomoleně jmenoval i Reiseru („Komissar Raiser“).⁵⁴ O tři měsíce později, 13. září 1943, Trepper za nejasných okolností uprchl a do osvobození Francie se ukrýval v ilegalitě. Jeho úspěšnému útěku měl nepřímo napomoci Reiser, který mu údajně přidělil jen slabou eskortu při cestě do Paříže. Útěk klíčové postavy Rote Kapelle byl pro Gestapo velmi nepříjemný a provázají jej spekulace, že byl ve skutečnosti pouze fingován a vše bylo pod kontrolou tajné státní policie. V té době již stál v čele zvláštního oddílu kriminální rada Heinz Pannwitz,⁵⁵ s Reiserem na sebe v poválečných výpovědích vzájemně přehazovali odpovědnost za Trepperův útěk.⁵⁶ Reiser se přesto po skončení svého působení v Paříži dočkal za potírání sovětské výzvědné sítě zvláštního uznání od říšského vůdce SS Heinricha Himmlera.⁵⁷ V té době již nosil uniformu SS-Hauptsturmführera, byť z dochované dokumentace není zřejmé, kdy k jeho povýšení do této hodnosti došlo.

V Německu mezitím provedla zvláštní komise RSHA zásah proti skupině okolo Arvida Harnacka a Harro Schulze-Boysena. Po získání prvních poznatků v červenci 1942 proběhlo od konce srpna do října 1942 zatýkání, jehož obětí se stalo přes sto osob. Velký zájem o případ projeví osobně Heinrich Himmler a Hermann Göring. Na počátku listopadu 1942 dostal vrchní soudní rada Manfred Roeder přímo od říšského maršála úkol převzít obžalobu před říšským válečným soudem. Ta vylíčila skupinu nikoli dle skutečnosti, ale na základě účelových konstrukcí a výpovědí vynučených mučením. Její aktivity označila za výsledek působení zahraničních mocností a cíleně zdůraznila

52 Z celkového počtu osmi odhalených radiostanic bylo šest stále v provozu. Hitler dal osobně souhlas k tomu, aby Oberkommando der Wehrmacht (OKW) a ministerstvo zahraničí poskytl dezinformace pro SSSR. COPPI, Hans: *Die „Rote Kapelle“ im Spannungsfeld von Widerstand und nachrichtendienstlicher Tätigkeit*, s. 440–450.

53 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 85–93.

54 COPPI, Hans: *Die „Rote Kapelle“ im Spannungsfeld von Widerstand und nachrichtendienstlicher Tätigkeit*, s. 454.

55 K jeho osobě blíže viz KREISINGER, Pavel – ZUMR, Jan: Heinz Pannwitz (1911–1975). Kdo byl hlavním vyšetřovatelem atentátu na Reinharda Heydricha? *Paměť a dějiny*, 2017, roč. 11, č. 2, s. 81–92.

56 Podle Pannwitzovy poválečné výpovědi pro CIA uprchl Trepper 15. 9. 1943, když on nebyl v Paříži. Trepper požádal o možnost koupit si v lékárně lék a při té příležitosti se mu podařilo utéct. Reiser prý dal souhlas k cestě, i když byl upozorněn, že Trepperova eskorta je nedostatečná. Následně se ke svému rozhodnutí údajně neznal. *CARETINA'S History of the Sonderkommando Rote Kapelle* z 17. 8. 1959 – viz <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/PANNWITZ%2C%20HEINZ%20%2020VOL.%2020041.pdf> (citováno k 25. 5. 2021).

57 *Befehlsblatt des Chefs der Sipu und des SD*, č. 53/43 z 13. 11. 1943.

komunistický charakter skupiny.⁵⁸ Právě vyšetřování případu ze strany zvláštní komise a jeho finalizace před vojenským soudem, vedoucí k exemplárnímu potrestání viníků, pomohly vzniku konstrukce o Rote Kapelle jako nebezpečné a efektivní sovětské špionážní síti. V poválečném období se tato legenda ještě znásobila. Reiser se sice na případu Harnackovy a Schulze-Boysenovy skupiny nepodílel, jeho osudy se s ní ale protnulý po pádu Třetí říše, paradoxně v demokratických poměrech Spolkové republiky Německo.

Kat nuceně nasazených dělníků

V září 1943 se Reiser po dlouhodobém pobytu ve Francii vrátil zpět do Karlsruhe. Stal se vedoucím kontrašpionážního oddělení a vzhledem k nedostatku vyšších úředníků současně i vedoucím referátu II E, který spravoval záležitosti zahraničních dělníků. V roce 1944 došlo k jeho reorganizaci na referát IV 1 c,⁵⁹ zatímco kontrašpionážní oddělení bylo „degradováno“ na referát. Vedoucím oddělení IV byl dr. Heinrich Faber.⁶⁰ V závěrečném období války nacistické bezpečnostní složky stupňovaly teror vůči milionům zahraničních dělníků, kteří byli nuceně nasazeni v Německu. Od léta 1944 narůstaly obavy z jejich povstání. Kvůli tomu byly posilovány pravomoci bezpečnostní policie a také ad hoc vznikaly operační oddíly Gestapa nasazované proti dezertérům, uprchlým zajatcům a zahraničním dělníkům.⁶¹ Postupný rozpad německé společnosti v důsledku bombardování a blížící se fronty vedl k narůstající brutalitě a nacistický aparát v té době na německém území opustil poslední společenské a právní normy. Namísto trestů odnětí svobody stále častěji přicházela ke slovu fyzická likvi-

58 Od září 1942 do poloviny září 1944 proběhlo 23 řízení proti 84 osobám, z toho bylo vyneseno 48 rozsudků smrti a ve 20 případech byl udělen trest odnětí svobody v káznici. Prezident říšského válečného soudu admirál Max Bastian se vyjádřil, že Rote Kapelle bylo komunistické spiknutí, které chtělo svrhnout nacistickou vládu, nikoli z vlasteneckých pohnutek, nýbrž za účelem nastolení komunistického režimu. K právnímu pohledu na proces viz MESSERSCHMIDT, Manfred: *Die Wehrmachtjustiz 1933–1945*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2008, s. 109–111.

59 Reiser uvádí ve své výpovědi název referátu IV C, což se vzhledem k celkovému kontextu zdá mylné. *BArch Ludwigsburg*, sign. B 162/4558, výslech Reiser z 12. 11. 1968.

60 Dr. Heinrich Faber (nar. 25. 4. 1906, Bernkastel v Severním Porýní-Vestfálsku), právník, SS-Sturmabführer a kriminální ředitel, od listopadu 1940 do konce roku 1944 zastupující vedoucí a vedoucí exekutivy řídicí úřadovny Gestapa v Karlsruhe. V roce 1960 proti němu bylo zahájeno trestní řízení, v roce 1964 však bylo zastaveno. HENSLE, Michael: *„Rundfunkverbrechen“ vor nazionalsozialistischen Sondergerichten. Eine vergleichende Untersuchung der Urteilpraxis in der Reichshauptstadt Berlin und der südbadischen Provinz* (disertační práce). Technische Universität Berlin, Berlin 2001, s. 267; *Landesarchiv Baden-Württemberg*, EL 48/2 I BÜ 35, inventář.

61 PAUL, Gerhard: Diese Erschiesungen haben mich innerlich nicht berührt“. Die Kriegenphasenverbrechen der Gestapo 1944/45. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus-Michael (eds.): *Gestapo im Zweiten Weltkrieg*, s. 543–568.

dace osob.⁶² V závěru roku 1944 a na počátku roku 1945 vydal říšský vůdce SS i RSHA řadu pokynů, které přímo nabádaly k používání drakonických opatření.⁶³

Z příkazu Gestapa docházelo také v Karlsruhe k popravám „Ostarbeiterů“, kteří se dopustili krádeží potravin, utekli z nuceného nasazení, anebo se provinili zločinem „prznění rasy“, jak byl dle nacistické ideologie označován pohlavní styk německých mužů a žen s příslušníky jiných národností.⁶⁴ Reiser po válce přiznal, že dal pokyn ke „zvláštnímu zacházení“ (Sonderbehandlung), tj. popravám bez soudního rozsudku, v deseti až dvanácti případech, ačkoliv podle vyšetřování bylo toto číslo přibližně desetkrát vyšší. Do jeho pravomoci náleželo také stanovení místa poprav. Když v oblasti Karlsruhe vznikla odbojová skupina z řad uprchlých sovětských válečných zajatců, Reiser v létě 1944 vytvořil zvláštní oddíl (Sonderkommando Reiser), které mělo za úkol ji odhalit. Oddíl sídlil ve věznici v Ettlingenu, kde věznil a vyslýchal stovky zatčených, z nichž většinu odeslal do koncentračních táborů. Na podzim 1944 Reiser činnost zvláštního oddílu opět obnovil. V jeho čele ale dlouho nevydržel.⁶⁵

Od září do konce roku 1944 se jeho zdravotní stav údajně zhoršil natolik, že se ocitl mimo službu. Vzhledem ke katastrofální vojenské situaci Velkoněmecké říše byl nicméně v lednu 1945 povolán do Wehrmachtu.⁶⁶ Údajně sloužil u 257. divize lidových granátníků, v jejichž řadách bojoval proti postupujícím spojeneckým jednotkám. Na konci dubna 1945 padl do zajetí, z něhož byl již v srpnu téhož roku propuštěn.⁶⁷ Po válce tvrdil, že v dubnu 1945 naposledy spatřil v Karlsruhe Pannwitz.⁶⁸ Reiser v té době zakrýval stopy po své činnosti. Pannwitzovi měl předat k likvidaci část spisů z vyšetřování Rote Kapelle a sám prý zničil další kompromitující materiály.⁶⁹ Je ovšem otázkou, zda jsou tato tvrzení věrohodná, neboť ve výpovědích Reiser v řadě případů, a to zejména když šlo o Rote Kapelle, fakta zveličoval, nebo přímo fabuloval, čímž se snažil dokázat svou důležitost.

Zpočátku se Reiser úspěšně skrýval před spojeneckými vyšetřovateli, kteří pátrali po nacistických válečných zločincích. Unikal až do listopadu 1947, kdy byl zatčen Fran-

62 V Německu bylo v závěru války necelých šest milionů dělníků a dva miliony zajatců – z nich cca 4,5 milionu ze SSSR a Polska. KERSHAW, Ian: *The End. Hitler's Germany 1944–45*. Allen Lane, London – New York 2011, s. 226–229.

63 GELLATELY, Robert: *Kdo podporoval Hitlera. Společenský souhlas a režimní nátlak v nacistickém Německu*. Prostor, Praha 2003, s. 252–253; KERSHAW, Ian: *The End. Hitler's Germany 1944–45*, s. 228–229.

64 *BArch Ludwigsburg*, sign. B 162/19734, výslech Reiser z 6. 7. 1961.

65 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 148–150.

66 *BArch Ludwigsburg*, sign. B 162/4558, výslech Reiser z 12. 11. 1968.

67 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 145.

68 Tamtéž, s. 230.

69 Zpráva CIA ze 17. 8. 1950 – viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/REISER%2C%20HEINRICH%20JOSEF_0003.pdf (citováno k 25. 5. 2021).

couzi ve Freiburgu.⁷⁰ Nejprve byl umístěn do internačního tábora, na podzim 1948 pak přemístěn do vojenského vězení Cherche Midi v Paříži, ale už 2. července 1949 se dočkal propuštění na svobodu. O důvodech, proč nebyl postaven před soud, lze jen spekulovat, jednu z možností představuje jeho ochota vypovídat o činnosti proti Rote Kapelle.⁷¹

Reiser po zatčení předložil francouzské zpravodajské službě zprávy, v nichž barvitě zveličil své zásluhy. Zájem francouzských bezpečnostních složek o sovětskou zpravodajskou síť napojenou na komunistický odboj byl pochopitelný – Komunistická strana Francie byla totiž významnou silou v odboji i v poválečné politice. Reiserův případ nebyl ojedinělý.

Ve službách Gehlenovy organizace

Rychle se rozpadající válečná koalice a postupující polarizace poválečného světa vyvolaly zájem o činnost sovětských tajných služeb také na americké a britské straně. Od analýzy praktik Rote Kapelle západní služby očekávaly, že jim umožní poznat aktuální způsoby jejich práce. Jako zdroj využívaly zadržené příslušníky Gestapa, Sicherheitsdienstu a Abwehru, kteří se podíleli na sledování Rote Kapelle. Nepostřehly však, či spíše vědomě přehlížely, že ti sledují vlastní a často pochybné zájmy.⁷² Dobře totiž pochopili příležitost vylíčit své předchozí činy jako boj proti rozsáhlému komunistickému spiknutí a jeho hrozbu aktualizovali.⁷³ Po určitou dobu díky nim západní služby přijaly mýtus Gestapa o Rote Kapelle jako centrálně řízené sovětské zpravodajské skupině, čemuž napomáhal přepjatý antikomunismus přelomu 40. a 50. let. V té době fakticky začal druhý život Rote Kapelle a její činnost a úspěchy byly zveličeny do nereálných rozměrů.

70 Překlad svědeckých výpovědí k případu Klein před Spolkovým kriminálním úřadem – viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/REISER%2C%20HEINRICH%20JOSEF_0004.pdf (citováno k 25. 5. 2021).

71 *BArch Ludwigsburg*, sign. B 162/4409, výslech Reiserera ze 4. 2. 1976. Srov. SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 150.

72 Nejpodrobněji se problematice krátce po válce věnovala britská MI5, která měla k dispozici zadrženého Horsta Kopkova. V roce 1946 zpracovala dvě podrobné zprávy a v roce 1949 závěrečnou studii. Americká vojenská kontrarozvědka využila bývalého žalobce Roedera, jehož výpovědi přivedly CIC v roce 1948 k přesvědčení, že Rote Kapelle pokračuje v činnosti. Vedoucí zvláštní komise RSHA Panzinger (pozdější vedoucí Úřadu V RSHA) a velitel zvláštního oddílu v Paříži Pannwitz padli do sovětského zajetí. GODA, Norman J. W.: *Tracking the Red Orchestra. Allied Intelligence, Soviet Spies, Nazi Criminals*. In: BREITMAN, Richard – GODA, Norman J. W. – NAFTALI, Timothy – WOLFE, Robert: *U. S. Intelligence and the nazis*. Cambridge University Press, New York 2005, s. 293–316; GOSCHLER, Constantin – WALA, Michael: *„Keine neue Gestapo. Das Bundesamt für Verfassungsschutz und die NS-Vergangenheit*. Rowohlt Verlag Reinbek 2012, s. 115

73 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 127–136.

Zájem o problematiku Rote Kapelle projevily i vznikající německé zpravodajské služby – Spolkový úřad na ochranu ústavy a Gehlenova organizace pracující ve službách americké vojenské rozvědky a později Ústřední zpravodajské služby (CIA). A tak když se v roce 1949 Reiser ocitl na svobodě, trvalo jen krátce, než se dostal do kontaktu s bývalými příslušníky Abwehru a Gestapa, kteří již byli do nových služeb přijati. Reiser dával k dobru své znalosti o Rote Kapelle a jeho snaha padla na úrodnou půdu. Na svobodě ale zůstal jen krátce, neboť byl již v červenci 1949 opět zadržen, patrně kvůli vyšetřování zločinů spáchaných na zahraničních dělnících. Na konci března 1950 byl nicméně propuštěn a soudy v Karlsruhe a Stuttgartu v následujících letech veškerá jeho trestní stíhání zastavily. V roce 1951 dokonce úspěšně prošel řízením před denacifikační komisí ve Stuttgartu, která jej prověřovala kvůli členství v NSDAP a v SS. Přestože byl dvanáct let příslušníkem bezpečnostního aparátu, v němž zastával vedoucí pozice a měl na svědomí mnoho životů, nebylo na jeho činnosti v dobách Třetí říše shledáno nic závažného.⁷⁴

Vliv na Reiserův poměrně snadný vstup do řad bezpečnostních složek mělo mnoho spolupůsobících faktorů. Denacifikace Spolkové republiky Německo byla na počátku 50. let v podstatě obětována nově vytvářenému spolenectví západního Německa a USA proti Sovětskému svazu. Vyrovnaní se s nacistickou minulostí ustoupilo do pozadí, což vedlo mj. i k negaci významu protinacistického odboje, zvláště jeho levicové části.⁷⁵ Samotná denacifikace, která měla plošně očistit německou společnost, byla příliš hrubým sítím, kterým procházela řada osob s problematickou minulostí. Velká část německé veřejnosti chtěla uzavřít nedávné události, aniž by se jimi dále zabývala.⁷⁶ Při reintegraci bývalých nacistů do západoněmecké společnosti se propojily politické, společenské a ekonomické zájmy se záměry pachatelů válečných zločinů na „normalizaci“ poměrů. Za situace, kdy otázka jejich potrestání nebyla vůbec na pořadu dne, se jim dařilo cílevědomým postupem navracet se zpět do „slušné společnosti“. Přijetí osob Reiserova typu se nekladly při náboru do Gehlenovy organizace prakticky žádné překážky. Sám Reinhard Gehlen se stavěl proti poválečné „nespravedlnosti“ a některým aspektům denacifikace. V dobovém kontextu však nepředstavoval v západoněmecké společnosti výtjimku.⁷⁷

74 Tamtéž, s. 144.

75 Tamtéž, s. 13–32.

76 NOWACK, Sabrina: *Sicherheitsrisiko NS-Belastung. Personalüberprüfungen im Bundesnachrichtendienst in den 1960er-Jahren*. Christoph Links Verlag, Berlin 2016, s. 31–34.

77 Spolkový kancléř Konrad Adenauer měl zájem na integraci a zajištění bezpečnosti SRN. Navenek se mladé západní Německo k nacismu stavělo odmítavě, negace se ale týkala jen činnosti nejvyšších funkcionářů Třetí říše. Naopak v případě exponentů nacistického režimu na střední a nižší úrovni byla patrná snaha o jejich integraci. Odpovídal tomu sled zákonů a amnestií z let 1949–1954, včetně kontroverzního

Nábor se řídil především účelností a nacistická minulost nebyla do hloubky zkoumána. Vedení Gehlenovy organizace bylo vůči prověřování minulosti svých podřízených zdrženlivé a přijatí příslušníci měli velké šance zamlčet nepříjemné „detaily“ ze svého života. Požadavky na nové zpravodajce zahrnovaly jen vágní premisy – mělo jít o *ideologicky, odborně a lidsky vhodné jedince*.⁷⁸ V počátečním období existence byla struktura organizace silně decentralizována a podřízené složky působily dosti samostatně, což se týkalo i přijímání nových zaměstnanců. Přes dohled CIA představovalo nejčastější formu náboru jejich oslovení ze strany již sloužícího personálu. To vedlo ke vzniku propojujících se skupin, v řadě případů tvořených bývalými kolegy z doby nacistismu nebo války. Tito lidé se navzájem kryli a vytvářeli si legendy, protože je spojoval zájem na ukončení denacifikace, politická a osobní spřízněnost.⁷⁹ V případech příslušníků Gestapa byly považovány za výhodu jejich zkušenosti ze sledování komunistického hnutí, zrovna tak jako praxe v kontrašpionážní činnosti. Jejich počet v Gehlenově organizaci vygradoval v letech 1958–1961, poté již setrvale klesal s nastupující generační obměnou.⁸⁰

Reiserův osud se tak odvíjel ve specifické době na počátku studené války, kdy jeho zkušenosti z práce u Gestapa našly nové „odběratele“. Reiser příležitost využil a na základě doporučení zdůrazňujícího jeho spolehlivost, věrnost německým zájmům a protikomunistické přesvědčení byl 15. dubna 1950 přijat do řad Generálního zastoupení (Generalvertretung L, GV L) Gehlenovy organizace v Karlsruhe, kde obdržel interní označení V-2629.⁸¹ Jeho nadřazení jej hodnotili jako skvělého znalce problematiky Rote Kapelle, spolehlivého a pilného pracovníka s bohatými zkušenostmi. Vyzdvihli jeho činnost v Paříži a naopak upozadili podíl na represivní činnosti v Německu a Českosloven-

zákona o řešení situace úředníků uvolněných ze státní služby dle čl. 131 ústavy. ULLRICH, Christina: „*Ich fühl' mich nicht als Mörder*“. *Die Integration von NS-Tätern in die Nachkriegsgesellschaft*, s. 127–132.

78 Ke způsobu náboru podrobně viz WOLF, Thomas: *Die Entstehung des BND. Aufbau, Finanzierung, Kontrolle*. Christoph Links Verlag, Berlin 2018, s. 167–269.

79 K otázce řetězového náboru bývalých nacistů viz SÄLTER, Gerhard: Kameraden. Nazi-Netzwerke und die Rekrutierung hauptamtlicher Mitarbeiter. In: DÜLFFER, Jost – HENKE, Klaus-Dietmar – KRIEGER, Wolfgang – MÜLLER, Rolf-Dieter (eds.): *Die Geschichte der Organisation Gehlen und des BND 1945–1968. Umriss und Einblicke*. Dokumentation der Tagung am 2. Dezember 2013 – BND, Berlin – Marburg 2014, s. 39–50.

80 V letech 1946–1968 tvořily osoby původem z nacistického bezpečnostního aparátu v absolutních počtech celkem 8,2 % příslušníků Gehlenovy organizace. Nejvíce se jich tam dostalo v letech 1948 a 1955–1958. Celkový počet bývalých příslušníků Gestapa a dalších nacistických bezpečnostních složek dosáhl vrcholu mezi léty 1958 a 1961. Jejich odchody započaly ve větším měřítku v roce 1962 a pak již následoval v důsledku odchodů do starobního důchodu a denacifikace znatelný pokles. RASS, Christoph: *Das Sozialprofil des Bundesnachrichtendienstes. Von den Anfängen bis 1968*. Christoph Links Verlag, Berlin 2016, s. 168–185.

81 V Gehlenově organizaci a posléze v BND používal H. Reiser krycí jména Hans Reiher, Hans Rösner, Hugo Regner, Hugo Hoss a Hans Reichardt. NOWACK, Sabrina: *Sicherheitsrisiko NS-Belastung*, s. 471.

sku. Ve svých životopisech určených pro Gehlenovu organizaci se Reiser snažil popřít svou příslušnost k Sicherheitsdienstu, a dokonce tvrdil, že jeho nástup k bezpečnostní policii vůbec nesouvisel s členstvím v SS.⁸² Mentálně však příslušnost ke Gestapu nezapřel a svou zpravodajskou činnost v západoněmecké službě chápal jako pokračování akcí proti členům protinacistického odboje. Zapojil se také do řetězového nabírání bývalých kolegů. Sepsal seznam spolupracovníků ze zvláštního oddílu, pařížské a stuttgartské služebny Gestapa a aktivně k nim hledal kontakty.

Téma sledování údajných členů Rote Kapelle nebylo pouze projevem resentimentů bývalých nacistů či vypjaté dobové atmosféry. Sběr informací o skutečných nebo domnělých politických protivnících se hodil samotnému Gehlenovi, který se chtěl prosadit na bonnské politické scéně. Ačkoli jeho služba měla působit především v zahraničí, aktivně využíval vnitropolitické zpravodajství při získávání přátel a ovlivňování lidí. Snažil se manévrovat v komplikovaných vztazích v rodící se západoněmecké zpravodajské komunitě, které byly charakteristické rivalitou služeb a vzájemnou nedůvěrou. Gehlen chápal ostatní bezpečnostní složky především jako konkurenty, proti kterým je nutné bojovat. Nechtěl nacházet konsenzuální řešení a snadno podléhal spikleneckým teoriím. Jeho hlavní aspirací bylo převést svou službu, která byla zatím pouze zpravodajskou operací CIA, mezi německé státní instituce.⁸³ Proto bral otázku působení bývalých levicových odbojářů a možnou kontinuitu Rote Kapelle velmi vážně. Obával se možného zrušení své služby nebo jejího omezení osobami podezíranými z příslušnosti k ní. Mezi ně počítal mj. prezidenta Spolkového úřadu na ochranu ústavy (Bundesamt für Verfassungsschutz, BfV) Otto Johna⁸⁴ a šéfa zpravodajské služby Blankova úřadu⁸⁵

82 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 144–153.

83 Podrobně viz MÜLLER, Klaus-Dieter: *Reinhard Gehlen. Geheimdienstchef im Hintergrund der Bonner Republik. Die Biografie. Teil 2: 1950–1979*. Christoph Links Verlag, Berlin 2017, s. 655–898.

84 Základní rozpor spočíval již v životních osudech obou mužů. Gehlen byl kariérní voják, který se na vrchol dostal v době nacismu, zatímco Otto John byl civilista, který se zapojil do odboje a jehož bratra zavraždilo Gestapo. Gehlen v roce 1950 usiloval o místo prezidenta BfV, byl však vetován britským vysokým komisařem. Místo něj byl na tuto pozici jmenován právě John. Dalším důvodem k averzi proti Johnovi byla pravděpodobně jeho účast jako poradce britské armády v procesu s německými polními maršály. Je ovšem příznačné, že přes svou antipatii Gehlen s Johnem spolupracoval při získávání informací proti zpravodajské službě Friedricha-Wilhelma Heinze. V roce 1954 se John nicméně sám vyřadil ze hry naivním pokusem zprostředkovat ve východním Berlíně zlepšení vztahů mezi SRN a NDR. WALLA, Michael: *Die Gegenspieler, Otto John, Reinhard Gehlen und die Sicherheitsarchitektur der frühen Bundesrepublik*. In: PAHL, Magnus – PIEKEN, Gorch – ROGG, Matthias: *Achtung Spione! Geheimdienste in Deutschland von 1945 bis 1956*. Militärhistorisches Museum der Bundeswehr, Dresden 2016, s. 157–166.

85 Tzv. Blankův úřad (Amt Blank), nazvaný podle jeho vedoucího Theodora Blanka, byl v letech 1950–1955 předchůdcem spolkového ministerstva obrany. Jeho úkolem byla příprava vybudování ozbrojených sil SRN. Oficiální označení znělo Služebna zmocněnce spolkového kancléře pro řešení otázek souvisejících s rozšiřováním spojeneckých jednotek (Dienststelle des Bevollmächtigten des Bundeskanzlers für die mit der Vermehrung der alliierten Truppen zusammenhängenden Fragen). Viz např. RINK, Martin: *Die Bundeswehr 1950/55–1989*. De Gruyter Verlag, Oldenbourg – Berlin 2015.

Friedricha-Wilhelma Heinze⁸⁶. Gehlen na ně sbíral zpravodajské materiály a šířil o nich pomluvy.⁸⁷

Operace „Fadenkreuz“ – hon na údajné komunistické špiony

Gehlenova organizace nebyla zaměřena jen na získávání informací ze sovětského bloku, ale snažila se profilovat také jako vnitřní bezpečnostní nástroj ve spolupráci s CIA a CIC. Její vedoucí usiloval o tyto kompetence, mj. chtěl, aby organizace působila proti infiltraci komunistů do SRN. Gehlen a spolkový kancléř Konrad Adenauer se do značné míry shodli na hodnocení politické situace, oba věřili na působení vlivových agentů SSSR. Gehlen nakonec požadovaná pověření získal.⁸⁸ Jeho organizace z těchto důvodů vytvořila tzv. bezpečnostní oddělení využívané k vnitrostátní špionáži. Operativní součást představovalo právě Generální zastoupení L, kde působil Reiser a které při pátrání po údajně obnovené Rote Kapelle hrálo ústřední roli.⁸⁹

Sledování začalo v okamžiku, kdy již část západních služeb o Rote Kapelle ztratila zájem a začala se zaměřovat na aktuální sovětské zpravodajské akce. V šetření sehrál Reiser hlavní roli a dá se říci, že byl touto tematikou až posedlý.⁹⁰ Výsledky pátrání

86 Friedrich-Wilhelm Heinz Dienst (FWH) v letech 1950–1956 představoval první západoněmeckou zpravodajskou službu s vnější působností. Její ředitel F.-W. Heinz od června 1950 působil při sběru zpravodajských informací pro Úřad spolkového kancléře, kde byl krátce předtím zřízen štáb pro tvorbu budoucí západoněmecké bezpečnostní politiky. Heinz byl původně jedním z kandidátů na post prezidenta BfV. V předchozích letech pro západní zpravodajské služby získával informace o východním bloku, zpravodajsky operoval v Berlíně a stál u vzniku prvních německých jednotek pro činnost za frontovou linií. Na podzim 1950 přešel do Blankova úřadu, zárodku budoucího spolkového ministerstva obrany. Jeho malá, ale efektivní rozvědka zkřížila Gehlenovy plány s přechodem do řad západoněmeckých státních úřadů. V březnu 1951 francouzské zpravodajské služby předaly Gehlenově organizaci zprávu, že Heinz je údajný sovětský špion. Gehlen nechal přes BfV Heinze sledovat a zákulisní boj vedl v roce 1953 k jeho pádu. FWH skončila svou činnost 31. 3. 1956, stejně jako Gehlenova organizace. Z ní ale vznikla Spolková zpravodajská služba, zatímco personál Heinzovy služby přešel do Bundeswehru, resp. byl použit při budování vojenské kontrarozvědky MAD. MEINL, Susanne: David gegen Goliath. Der Friederich-Wilhelm Heinz Dienst und die Organisation Gehlen. In: PAHL, Magnus – PIEKEN, Gorch – ROGG, Matthias: *Achtung Spione!*, s. 95–114.

87 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 413.

88 Tamtéž, s. 32–55.

89 Generální zastoupení představovala v organizační struktuře Gehlenovy organizace články řídící zpravodajskou operativní práci. Jejich struktura byla vytvořena poté, co organizaci v roce 1949 převzala CIA. Vzniklo celkem sedm generálních zastoupení, která si udržela značnou míru samostatnosti, již měly předchozí vnější organizační články. CIA prosadila, že generální zastoupení dostala přidělené oblasti, které zpravodajsky pokrývala. GV L se specializovalo na kontrarozvědnou činnost. Struktura vydržela v praxi až do vzniku BND, i když byla jednotlivá zastoupení reorganizována, dělena, slučována nebo přejmenována. WOLF, Thomas: *Die Entstehung des BND*, s. 154–159.

90 Svědčí o tom i případ z roku 1948, kdy v průběhu francouzské internace údajně spatřil uprchlého Treppera ve vlaku směřujícím ze Švýcarska na sever Německa. Ten byl ale ve skutečnosti tou dobou vězněn v SSSR. Nedatovaný záznam CIA – viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/REISER%2C%20HEINRICH%20JOSEF_0002.pdf (citováno k 25. 5. 2021).

Gestapa z doby války považoval za stále aktuální a platné.⁹¹ Pátrání po Rote Kapelle zahájila Gehlenova organizace v roce 1949, kdy byla v GV L vypracována zpráva lokalizující její údajnou buňku v okolí Bodamského jezera.⁹² Reiser po nástupu do organizace na tyto informace navazoval. Nejprve se rozhodl rekapitulovat vlastní poznatky a v dubnu 1950 začal psát první zprávu o Rote Kapelle.⁹³ Zužitkoval v ní zkušenosti z boje proti antinacistické rezistenci. Ke svým poznatkům sbíral další, ale zpravidla šlo o polopravdy, domněnky a spekulace. Ve zprávě popsal rozsáhlou strukturu Rote Kapelle, avšak nekriticky pracoval se zjevnými výmysly. V jeho představách ztělesňovala iracionální zhmotnění komunistické hrozby. Předpokládal, že se centrum Rote Kapelle nachází v Berlíně-Karlshorstu, ačkoli tomu tak samozřejmě nebylo.⁹⁴ Reiser se nezdržel tvrdit, že součástí sovětské špionážní sítě byla také německá vojenská rezistence, jugoslávští partyzáni či dokonce II. československý odboj. Při boji proti Rote Kapelle si vytyčil postup zahrnující rekonstrukci do roku 1945 existující sítě, poté chtěl pokračovat ke „stávajícím strukturám“, zneškodnit je nebo zásobovat dezinformacemi. Ve druhé polovině roku 1950 vypracoval Reiser další a podrobnější verzi své zprávy, která nakonec čítala téměř čtyři stovky stran.⁹⁵

Posléze začal připravovat spuštění operace k odhalení struktury Rote Kapelle v západním Německu. Jestliže cíl Reiserova snažení byl od počátku pochybný, způsob získávání poznatků a jejich zdroje pak byly doslova obskurní. Informace měl z prostředí bývalých nacistů a extrémní pravice, kde bujely konspirační teorie. Vydával se při tom za zaměstnance obchodní firmy Siegert and Co. v Mnichově.⁹⁶ Mezi jeho první zdroje patřil Walter Klein, nižší úředník Sonderkommanda z Paříže, který sice plnil jen pomocné úkoly, nicméně měl kontakt na bývalého vojenského žalobce Roedera. Od něj na Reiserův popud získával dokumenty z procesu se skupinou okolo Harnacka a Schulze-Boysena.⁹⁷ V roce 1951 již Roeder s Gehlenovou organizací komunikoval přímo. Reiser se o něm vyjadřoval v superlativech a jeho ultrapravicová orientace mu nevadila. Navíc

91 Reiser mj. tvrdil, že Treppera osobně zatkla a poté několik měsíců řídil. Po válce se o něj díky znalostem Rote Kapelle údajně zajímala CIC i britské tajné služby. Zpráva CIA ze 17. 8. 1950 – viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/REISER%2C%20HEINRICH%20JOSEF_0003.pdf (citováno k 25. 5. 2021).

92 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 56–75.

93 Zpráva CIA ze 17. 8. 1950 – viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/REISER%2C%20HEINRICH%20JOSEF_0003.pdf (citováno k 25. 5. 2021).

94 V Berlíně-Karlshorstu sídlil zmocněnec NKVD/MGB/KGB pro sovětskou okupační zónu a NDR. UHL, Matthias: *Von Agenten und Spionen. Die Bevollmächtigten des sowjetischen Geheimdienstes in Deutschland 1945 bis 1956*. In: PAHL, Magnus – PIEKEN, Gorch – ROGG, Matthias: *Achtung Spione!*, s. 67–82.

95 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 209–223.

96 Překlad svědeckých výpovědí v případě Klein před Spolkovým kriminálním úřadem – viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/REISER%2C%20HEINRICH%20JOSEF_0004.pdf (citováno k 25. 5. 2021).

97 Tamtéž.

jej zaujal tvrzením, že disponuje neznámým materiálem o Rote Kapelle, což nebyla pravda. Roeder dokumenty pouze „rekonstruoval“ a předával je Reiserovi. Snažil se v nich aktivně denunciovat přeživší odbojáře a zásoboval GV L přehnanými zprávami, např. o působení Rote Kapelle v rozhlasové stanici NWDR (Nordwestdeutsche Rundfunk). Až do konce 50. let platil za znalce „rudého nebezpečí“.⁹⁸

Rovněž další zdroj informací o Rote Kapelle souvisel s Roederem. Dalo by se říci, že šlo o případ symptomatický pro tehdejší vnímání nacistických zločinů a postoj západoněmecké justice. V únoru 1951 získal Reiser kontakt na státního zástupce Hanse-Jürgena Fincka, který v roce 1949 v Lüneburgu zastupoval příbuzné a přeživší ze skupiny Harnacka a Schulze-Boysena poté, co žalovali Roedera za jeho postup v procesu. Finck obvinění odmítl jako nespravedlivé a soudu vylíčil okolnosti procesu proti Rote Kapelle tak, že byl Roeder nakonec zproštěn obžaloby. Reiser od něj v dubnu 1951 získal záznamy o výpovědích svědků při procesu. Státní zástupce je ochotně poskytl a stal se jedním z Reiserových nejdůležitějších pramenů. Vedle něj byl zdrojem informací bývalý důstojník Abwehru Wilhelm Flicke, který po válce působil jako autor literatury faktu. Disponoval stovkami dešifrovaných depeší a předal GV L kartotéku osob, které považoval za agenty Rote Kapelle, většinou však šlo o údaje z období před rokem 1945.⁹⁹

GV L postavilo své šetření na základě Roederových, Finckových a Flickeho informací, k nimž poté zjišťovalo další osobní údaje, vazby a pracovní zařazení. Reiser vyhodnocoval došlá hlášení, nechal vytvářet kartotéční záznamy a komunikoval s centrálou Gehlenovy organizace v Pullachu u Mnichova. Podezřelým se stal ten, kdo jako protivník nacismu přežil a dosáhl dobrého postavení v SRN nebo se snažil rehabilitovat popravené. Při sledování přitom o nich nebyly získány žádné důkazy, většina podezřelých pouze „připadala v úvahu“ jako možní „východní agenti“, např. díky pracovním vazbám do NDR. Reiserova kartotéka tak neobsahovala žádné informace o skutečných agentech sovětských služeb v západní Evropě. Od srpna 1951 nicméně Reiser plánoval operaci, během níž chtěl dostat členy Rote Kapelle do svého hledáčku. Nazval ji proto krycím jménem „Fadenkreuz“ – záměrný kříž. Jeho plány na spuštění operace byly schváleny v listopadu 1951. Není jasné, zda sám Reinhard Gehlen znal details, nicméně o akci byl informován. Operace patrně proběhla za tichého souhlasu CIA, ta se ale k jejímu obsahu stavěla zdrženlivě. Vedoucí její stanice v Karlsruhe konstatoval, že jde o směs

98 Roeder vstoupil do ultrapravicové Soziale Reichspartei, v roce 1951 vydal o Rote Kapelle knihu a ve veřejném projevu napadl ředitele rozhlasové stanice NWDR, bývalé odbojáře Adolfa Grimmeho a Helmuta Roloffa. SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 200–208.

99 Tamtéž, s. 251.

informací, která je výsledkem myšlení lidí sloužících v GV L, čímž narážel na jejich původ v nacistických bezpečnostních složkách.¹⁰⁰ O Reiserově minulosti byla totiž CIA dobře zpravena a v letech 1950–1953 o něm zpracovala nejméně dvě desítky zpráv.¹⁰¹

Reiser připravil seznam třiceti hlavních „podezřelých“. Jednalo se o členy skupiny od Bodamského jezera, přeživší odbojáře a jejich příbuzné. Za nejvýznamnější byla považována údajná „buňka“ Rote Kapelle v NWDR. Šlo o největší rozhlasovou stanicí v SRN, která byla zřízena Brity jako médium podporující změnu politické kultury. Vedl ji sociální demokrat Adolf Grimme, který přežil zásah proti skupině Harnacka a Schulze-Boysena. Od svého počátku byla NWDR předmětem silného politického soupeření mezi SPD a CDU. Gehlenova organizace nepokrytě stranila CDU a od roku 1951 se sledování NWDR stalo jejím důležitým úkolem. Reiser se na něm aktivně podílel a zpracoval řadu zpráv. Bez jediného důkazu v nich uvedl, že se Grimme od třicátých let účastnil komunistické protistátní (!) činnosti, stal se součástí špionážního aparátu Rote Kapelle a v době nacismu byl sovětským agentem. Neostýchal se své vývodů dokazovat dokumentem SD pro říšský válečný soud z prosince 1942. I po roce 1945 podle něj Grimme působil ve službách sovětské špionáže.¹⁰²

Kromě domnělého komunistického spiknutí Reiser okrajově sledoval i bývalé členy konzervativních odbojových skupin, které byly v žargonu nacistických složek označovány jako „Schwarze Kapelle“. Reiser jim předhazoval zodpovědnost za válečné oběti, zdůrazňoval špionážní charakter jejich činnosti a marginalizoval smysl jejich odboje. V roce 1951 připravil pro GV L zprávu o akci Gestapa k případu s krycím označením „Depositenkasse“ (záložna).¹⁰³ Tvrdil v ní, že opozice napomohla prohrát Německu válku, a osoby zapojené do atentátu na Hitlera označil za špióny bez jakékoli morální kvality. Ze soudobých politiků, kteří byli v době války ve spojení s konzervativním odbojem, Reiser nejvíce podezíral jednoho ze zakladatelů CSU, Josefa Müllera. V jeho případě

100 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 224–263.

101 Informace o utajeném sledování H. Reisera ze strany CIA viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/REISER%2C%20HEINRICH%20JOSEF_0001.pdf (citováno k 25. 5. 2021).

102 Z NWDR zaznívala ostrá kritika nacismu, což bylo ve své době ojedinělé. Kritický tón nicméně vadil osobně kancléři Adenauerovi. V řadách CDU vznikl již na počátku roku 1950 hanopis o poměrech v NWDR, který se rychle dostal do rukou GV L. Jádrem spisu bylo tvrzení, že NWDR není nezávislý, ale stranický orgán SPD působící pod vlivem prokomunisticky smýšlejících osob. Více HENKE, Klaus-Dietmar: *Geheime Dienste. Die politische Inlandsspionage der Organisation Gehlen 1946–1953*. Christoph Links Verlag, Berlin 2018.

103 Jednalo se o odbojovou skupinu okolo Hanse von Dohanyiho a Dietricha Bonhoeffera, která byla napojena na jednoho z hlavních organizátorů protihitlerovské rezistence, Hanse Ostera. KERSHAW, Ian: *Hitler, 1936–1945. Nemesis*. Argo, Praha 2004, s. 599.

vadila nejen příslušnost k rezistenci, ale i podpora denacifikace. V březnu 1952 vytvořil Reiser seznam osmnácti osob, údajných agentů z řad konzervativního odboje.¹⁰⁴

V operaci „Fadenkreuz“ byly neprávem podezírány desítky osob z činnosti, kterou nespáchaly, jen na základě resentmentů, odlišného politického přesvědčení a kvůli tomu, že exponenti nacistického režimu dostali příležitost uchytit se v nových bezpečnostních strukturách. Gehlenova organizace ale neměla žádné exekutivní pravomoci, a tak jediným výsledkem operace byly desítky pomlouvačných zpravodajských analýz a kartotéka, založené na pochybných zdrojích z krajně pravicových a antikomunistických organizací. Na druhou stranu představovala operace „Fadenkreuz“ exces, který se již později neopakoval. Bývalí příslušníci Gestapa v rámci Gehlenovy organizace obecně nepůsobili na důležitých pozicích a neměli rozhodující vliv na její zaměření.¹⁰⁵

Na podzim 1953 bylo Generální zastoupení L rozpuštěno v důsledku přeběhnutí jednoho z jeho pracovníků do NDR.¹⁰⁶ Na konci roku byl Reiser převeden do nové služby č. 150. Operace „Fadenkreuz“, kterou převzaly jiné součásti Gehlenovy organizace, poté probíhala již bez Reiserova přispění.¹⁰⁷ Následně přešel do vnější organizace č. 161 ve Frankfurtu a Darmstadtu, kde byl zařazen do rezidentury UV 2900 pod vedením dalšího bývalého příslušníka Gestapa, Carla Schütze. Reiser, který se s ním znal ze školy bezpečnostní policie a SD v Charlottenburgu, působil jako jeho zástupce. Od léta 1955 byla tato služebna přejmenována na „pobočku E“. S opadnutím zájmu o Rote Kapelle již Reiserova kariéra skomírala – až do roku 1964, kdy byl penzionován, vedl malou

104 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 364–415.

105 Ch. Rass uvádí Reiseru jako ukázkový příklad bývalého příslušníka Gestapa, který do Gehlenovy organizace sice nastoupil a dlouhodobě v ní pracoval, ale dosáhl pouze subalterního postavení. RASS, Christoph: *Leben und Legende. Sozialprofil eines Geheimdienstes*. In: DÜLFFER, Jost – HENKE, Klaus-Dietmar – KRIEGER, Wolfgang – MÜLLER, Rolf-Dieter (eds.): *Die Geschichte der Organisation Gehlen und des BND 1945–1968. Umriss und Einblicke*, s. 81–89.

106 Jednalo se o Wolfanga Höhera, zástupce vedoucího rezidentury působící v západním Berlíně. Höher byl v roce 1946 v sovětské okupační zóně zatčen a deportován do SSSR, kde byl pravděpodobně zverbován ke spolupráci. V roce 1949 byl vrácen zpět do NDR a následně se mu podařilo etablovat v západním Berlíně a vstoupit tam do řad Gehlenovy organizace. Na jaře 1953 stáhly sovětské služby Höhera pomocí fingovaného únosu, přičemž jeho vyšetřováním byl pověřen Heinz Felfe (viz dále), který se snažil stopy po Höherově zradě zahladit. Od podzimu 1953 spustilo Ministerstvo státní bezpečnosti NDR rozsáhlé zatykární spolupracovníků Gehlenovy organizace a veřejně prezentovalo získané poznatky o jejím působení. HEIDENREICH, Ronny: *Die DDR-Spionage des BND. Von den Anfängen bis zum Mauerbau*. Christoph Links Verlag, Berlin 2019, s. 251–253; SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 83–84.

107 Ani po Reiserově odchodu z GV L se díky zpráv o údajné Rote Kapelle působící v západoněmecké státní správě nezměnila. Gehlen převzal roku 1956 pátrání do své režie a vytvořil si osobní kartotéku poznatků o politických konkurentech. Informace o ní nabobtnala do legendy o Gehlenových tajných svazcích. V prosinci 1957 se operace přejmenovala na „Wildgatter“. Od počátku 60. let se sledování Rote Kapelle již definitivně vytráčí z dokumentů BND. SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 486; HECHELHAMMER, Bodo: „Die Dossiers“. Reinhard Gehlens geheime Sonderkartei. In: DÜLFFER, Jost – HENKE, Klaus-Dietmar – KRIEGER, Wolfgang – MÜLLER, Rolf-Dieter (eds.): *Die Geschichte der Organisation Gehlen und des BND 1945–1968. Umriss und Einblicke*, s. 27–29.

pobočku o šesti pracovnících a jeho úkolem bylo připravovat posudky na osoby v rámci kontrašpionážních operací a na základě zadání bezpečnostního odboru centrály Spolkové zpravodajské služby (Bundesnachrichtendienst, BND), v níž se Gehlenova organizace přetransformovala. V roce 1957 byl přijat do státních služeb SRN jako zaměstnanec, nikoli však ke svému zklamání jako úředník, což by pro něj znamenalo vyšší finanční ohodnocení. Po deseti letech služby obdržel od Gehlena pochvalné uznání.¹⁰⁸

Přesto Reiserův zájem o Rote Kapelle ještě nakrátko ožil, když se v roce 1956 vrátil Heinz Pannwitz ze sovětského zajetí. Ačkoli se o něm Reiser po válce vyjadřoval různě, byl prvním, kdo se s Pannwitzem setkal. Došlo k tomu již v lednu 1956, kdy Reiser tvrdil, že za ním nepřichází služebně, ale jako bývalý kolega. Zájem o Pannwitze byl velký, BND se jej v rámci operace „Serenade“ snažila využít jako dvojitého agenta, vyslychala jej také CIA pod krycím jménem „Caretina“.¹⁰⁹ Pannwitz se pokoušel rozehrát velkou hru – Reiseru zásoboval polopravdami a chimérami o Rote Kapelle, předstíral, že disponuje neznámými fakty. Usiloval o společenskou i profesní rehabilitaci a své poznatky chtěl výhodně prodat. Na konci 50. let ale zájem BND i CIA o jeho osobu postupně opadl.¹¹⁰

Zatímco Reiser hledal domnělé sovětské agenty, jeho kariéru ovlivnili další bývalí příslušníci Sicherheitsdienstu ve službách BND a především skuteční agenti KGB – Heinz Felfe a Hans Clemens, kteří byli odhaleni a počátkem roku 1961 zatčeni. Felfe s Clemensem shodou okolností pracovali v částech Gehlenovy organizace a BND, kde působil i Reiser: Felfe v rámci GV L a Clemens v rezidentuře UV 2900.¹¹¹ Aféra předsta-

108 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges*, s. 154–156.

109 CARETINA'S History of the Sonderkommando Rote Kapelle z 17. 8. 1959 – viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/PANNWITZ%2C%20HEINZ%20%20VOL.%20_0041.pdf (citováno k 25. 5. 2021)

110 GODA, Norman J. W.: *Tracking the Red Orchestra. Allied Intelligence, Soviet Spies, Nazi Criminals*, s. 314–316.

111 Heinz Felfe byl zatčen v centrále BND v Pullachu 6. 1. 1961, krátce poté byli zadrženi jeho dva spolupracovníci Hans Clemens a Erwin Tibel. Jednalo se o bývalé kolegy a přátele původem z Drážďan. Felfe byl od roku 1936 příslušníkem Allgemeine SS, od roku 1943 působil v SD. Po skončení války padl do britského zajetí. V letech 1947–1950 pracoval pro britskou tajnou službu jako verbíř. Od roku 1951 spolupracoval s KGB a stejně jako oba jeho přátelé se domníval, že tím ochrání své rodiny žijící v NDR. Clemens a Felfe nastoupili do řad Gehlenovy organizace, kde Felfe nejprve pracoval pro GV L v Karlsruhe, od roku 1953 působil v centrále v Pullachu. Upoutal na sebe Gehlenovu pozornost, a proto se v roce 1959 stal vedoucím kontrašpionážního oddělení proti SSSR. Dokonce byl pověřen i vedením akce „Panoptikum“, tedy hledáním vysoce postaveného špiona KGB v BND. Od 1958 roku se na základě informací CIA podařilo Clemense a Felfeho identifikovat jako sovětské špiony. Způsobená škoda byla obrovská, Felfe předal KGB cca 15000 dokumentů, vyzradil sto agentů CIA, prozradil velkou část personálu BND. V červenci 1963 byl odsouzen ke 14 letům vězení, přičemž byl předčasně propuštěn a v roce 1969 vydán do NDR. Zemřel v roce 2008 v Berlíně. HECHELHAMMER, Bodo: *KGB-Spione aus Dresden. Der Verratsfall Heinz Felfe*. In: PAHL, Magnus – PIEKEN, Gorch – ROGG, Matthias: *Achtung Spione!*, s. 157–166; HECHELHAMMER, Bodo: *Spion ohne Grenzen. Heinz Felfe. Ein Agent in sieben Geheimdiensten*. Piper Verlag, München 2019.

vovala velkou újmu pro BND uvnitř, poškodila její jméno i navenek. Ve svém důsledku vedla k prověrce osob s problematickou minulostí z období nacistické diktatury. Zasáhla službu v době, kdy již západoněmecká veřejnost po prvních procesech s válečnými zločinci začínala přítomnost bývalých nacistů ve státních úřadech vnímat negativně. Případ Felfe navíc ukázal, že tito lidé mohli díky své vydíratelnosti představovat závažné bezpečnostní riziko.¹¹²

Vedení BND nehodlalo personální politiku zpočátku měnit, ačkoli vyšetřování jasně ukázalo, že KGB cílila právě na Felfeho a Clemensovu předchozí kariéru. Nicméně bylo rozhodnuto o zřízení zvláštní komise, která měla přezkoumat možná rizika a dopady aféry. Případ však postupně přerostl hranice BND a stal se politickou kauzou. Přispěl k otřesení důvěry spolkového kancléře Adenauera ke Gehlenovi a na parlamentní úrovni začaly, zejména po soudním procesu s Felfem v roce 1963, sílit názory o potřebě větší kontroly nad službou. Vedení BND odmítlo uznat, že by selhalo a tvrdilo, že v případě využití „odborníků“ z řad nacistického bezpečnostního aparátu nemělo alternativu, jak najít vhodné adepty pro práci v oblasti kontrašpionáže. Lavina událostí se ovšem již nedala zastavit a Úřad spolkového kancléře si v létě 1963 vyžádal seznamy osob s nežádoucí minulostí.¹¹³

Opožděná denacifikace

V polovině listopadu 1963 Gehlen nařídil pod tlakem ze spolkového kancléřství a všech parlamentních stran přezkum příslušníků BND zatížených nacistickou minulostí. V nařízení uvedl, že opatření je v zájmu dotčených i služby jako takové. Vedení BND se obávalo, že prověrka najde jen malé pochopení pro to, že v průběhu 50. let nepředstavovala kariéra z dob Třetí říše žádnou přítěž. Gehlen proto interně oznámil, že nejde o denacifikaci, ale pouze o zmapování situace. Za tím účelem byl zřízen zvláštní útvar s krycím označením „85“. Opatření bylo podle očekávání vnímáno negativně a aférami oslabený Gehlen ztrácel podporu i ve vlastních řadách.¹¹⁴

112 NOWACK, Sabrina: Die Organisationseinheit „85“: Eine weitere Entnazifizierung des BND? In: PAHL, Magnus – PIEKEN, Gorch – ROGG, Matthias: *Achtung Spione!*, s. 167–178.

113 Na změně klimatu v západoněmecké společnosti na konci 50. let měly podíl procesy s příslušníky operačních skupin Gestapa a SD, příslušníky SS z Osvětími i s Adolfem Eichmannem v Izraeli. Nacismus a jeho zločiny byly kritizovány mladou generací a případům se hodně věnoval silný a nezávislý západoněmecký tisk. Nacisté ve státních službách navíc přitahovali nežádoucí pozornost ze zahraničí, intenzivní tiskové kampaně pořádala zejména NDR. V západoněmeckých bezpečnostních složkách proto v 60. letech proběhly více či méně důkladné denacifikační procesy. NOWACK, Sabrina: *Sicherheitsrisiko NS-Belastung*, s. 40–94.

114 V letech 1961–1962 Gehlenovu prestiž výrazně poškodily Felfeho aféra a skandál týkající se kontaktů BND s časopisem *Der Spiegel* (tzv. Spiegelaffäre). MÜLLER, Klaus-Dieter: *Reinhard Gehlen*, s. 1018–1035.

Prověřování nacisté byli označeni za zvláštní skupinu osob (*besonderer Personenkreis*), která zahrnovala celkem 157 pracovníků. Šlo o členy NSDAP a organizací podřízených říšskému vůdci SS Heinrichu Himmlerovi. Rozlišovalo se politické, resp. formální zatížení na základě příslušnosti k nacistickým organizacím nebo osobní zatížení na základě konkrétních činů. Během prověrky byly shromážděny personální podklady, proběhla dotazníková šetření a pohovory. Útvar „85“ ke každému zpracoval posudek, v němž zhodnotil, o jaký typ zatížení se jedná a zda dotyčný představuje bezpečnostní riziko. Výsledné doporučení, jak s prověřovanými osobami dále nakládat, bylo ale nezávazné. Rozhodnutí leželo v rukou komise, která rozhodovala o ponechání ve službě, dalším přezkoušení, změně zařazení, propuštění či penzionování.¹¹⁵

V Reiserově případě útvar „85“ nejprve zkoumal obecné zatížení dané příslušností ke Gestapu, nicméně záhy vyšla najevo závažná podezření na trestnou činnost během služby v Karlsruhe od září 1943 až do konce 1944. Informace se týkaly Reiserovy zodpovědnosti za popravy zahraničních dělníků, ten nyní již přiznal, že se jednalo o desítky případů. Rovněž bylo zjištěno, že byl Francií a Československem zanesen do seznamu válečných zločinců. Během šetření mu bylo již 64 let a od odchodu do důchodu jej dělilo jen několik měsíců. Personální komise se nejprve usnesla v únoru 1964 na jeho okamžitým propuštěním, ale nakonec měl být zaměstnán až do října 1964, aby zlikvidoval krycí firmu, pod kterou byla vedena jeho zpravodajská činnost. Ve skutečnosti byl u BND zaměstnán až do konce téhož roku, kdy se odchodem do penze jeho případ sám od sebe vyřešil. Denacifikační proces v BND nevedl k trestněprávnímu postihu, ani když evidentně došlo ke spáchání válečných zločinů jako v Reiserově případě.

Přesto naděje na Reiserovo potrestání stále existovala. Změna společenského klimatu na přelomu 50. a 60. let spustila nejen denacifikaci státních úřadů, ale vedla i k obnově vyšetřování válečných zločinů. V roce 1958 byla zřízena Ústředna zemských justičních správ (*Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen der Bundesrepublik Deutschland*) v Ludwigsburgu, která měla vyšetřování koordinovat.¹¹⁶ Reiser figuroval hned v několika vyšetřováních, ovšem paradoxně vždy pouze jako svědek. Nejprve byl v roce 1961

115 Prověřování měli být všichni, kdo v letech 1933–1945 patřili k RSHA a podřízeným útvarům a k NSDAP. V případě *Waffen-SS* byli z šetření vyřazeni poddůstojníci a mužstvo. Tím ale v praxi došlo k tomu, že se prověrka netýkala ani vojáků *Waffen-SS*, kteří se podíleli na vyhlazovacích akcích. Posuzování osob mělo slabou oporu v historickém výzkumu, který byl v SRN teprve na počátku. Klíčové dokumenty byly zatím v držení bývalých Spojenců. Útvar „85“ proto spolupracoval s externími institucemi, např. s Berlin Document Center, které mělo v držení personální materiály nacistických bezpečnostních složek, Spolkovým archívem v Koblenzi nebo Ústavem pro soudobé dějiny v Mnichově. NOWACK, Sabrina: *Sicherheitsrisiko NS-Belastung*, s. 90–167.

116 Více ŠINDELÁŘOVÁ, Lenka: *Einsatzgruppe H. Působení operační skupiny H na Slovensku 1944/1945 a poválečné trestní stíhání jejich příslušníků*. Academia – Múzeum SNP, Praha – Banská Bystrica 2015.

vyslýchán v trestní věci proti Heinrichu Faberovi, který byl obviněn z popravky více než stovky civilistů. I šestnáct let po válce neváhal Reiser označit tohoto zločince za *velmi korektního, zodpovědného a slušného člověka, který velmi dbal na dodržování předpisů*, a proto musel postupovat výše uvedeným způsobem.¹¹⁷ V roce 1967 došlo i na zločiny spáchané v českých zemích, když byl Reiser vyslýchán v trestní věci „Strecker a spol.“,¹¹⁸ tedy kvůli podílu pořádkové policie na popravách v období druhého výjimečného stavu (heydrichiáda) v Táboře. Vzhledem k tomu, že se v té době v Protektorátu Čechy a Morava nevyskytoval, jednalo se o poněkud nepatřičného svědka.¹¹⁹ O rok později pak ještě vypovídal v rámci trestní věci proti příslušníkům RSHA a vraždám cizích dělníků v rámci „zvláštního zacházení“ (Sonderbehandlung).¹²⁰

Po svém propuštění ze služeb BND se Reiser díky atraktivitě legendy o Rote Kapelle stal předmětem zájmu autorů populárně-historické literatury. Hovořil s ním francouzský spisovatel Gilles Perrault, kterému Reiser tvrdil, že není možné věřit zprávám Gestapa, pokud se chce dozvědět pravdu o Rote Kapelle.¹²¹ Zmínil jej také publicista Heinz Höhne, který se intenzivně zabýval historií SS.¹²² V roce 1978 vydal své paměti Leopold Trepper, který polemizoval s Reiserovými výpověďmi před francouzskými zpravodajskými službami a obvinil jej z podílu na mučení řady zatčených členů jeho sítě, kteří „zostřené výslechy“ nepřežili.¹²³

Na počátku 70. let se Reiser ocitl v zorném poli československé Státní bezpečnosti. O jeho činnosti pro Gehlenovu organizaci a BND neměly složky, které se jejich sledováním zabývaly,¹²⁴ dlouho ani poněti.¹²⁵ Bližší údaje se jim do rukou paradoxně dostaly až řadu let pro Reiserově penzionování. Na jaře 1970 obdržela rozvědka StB od I. Hlavní správy KGB podrobný seznam identifikovaných příslušníků BND.¹²⁶ Reiser v něm byl uveden jako pracovník centrály, rezidentury UV 2900, resp. generálního zastoupení ve Frankfurtu. Šlo o údaje pocházející evidentně od jeho bývalých kolegů Felfeho

117 *BArch Ludwigsburg*, sign. B 162/19734, výslech Reiserova z 6. 7. 1961.

118 K případu Friethjofa Streckera podrobně viz KYNCL, Vojtěch: *Bez výčitek... Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha*. Historický ústav AV ČR, Praha, 2012, s. 110 an.

119 *BArch Ludwigsburg*, sign. B 162/4820, výslech Reiserova z 13. 11. 1967.

120 Tamtéž, B 162/4558, výslech Reiserova z 12. 11. 1968.

121 Informace CIA z 18. 7. 1968 o vydání knihy Gillese Perraulta *L'Orchestre Rouge* – viz https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/REISER%20HEINRICH%20JOSEF_0005.pdf (citováno k 25. 5. 2021).

122 HÖHNE, Heinz: *Deckname: Direktor*. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main 1970.

123 TREPPER, Leopold: *Die Wahrheit*.

124 K otázce působení StB proti Gehlenově organizaci a BND viz *Spolková zpravodajská služba a pražské jaro 1968*. BND, Berlin 2016, s. 53–71 – <https://www.uzsi.cz/cs/dokumenty-ke-stazeni/> (citováno k 25. 5. 2021).

125 ABS, Historický fond Státní bezpečnosti (H), a. č. H-735 a Tamtéž, f. Hlavní správa rozvědky, svazek č. 11836.

126 ABS, f. Hlavní správa rozvědky, svazek č. 12342/015, seznam vyjasněných pracovníků BND, nedatováno.

a Clemense, kteří tak podruhé vstoupili do Reiserova života. Po porovnání s vlastními poznatky a veřejně dostupnými informacemi dospěla Hlavní správa rozvědky ke správnému závěru, že jde o informace z doby před rokem 1965.¹²⁷ Ačkoli tedy šlo o zastaralé údaje, rozvědka je začala prověřovat v akci „Studie I“, neboť neznala Reiserův přesný věk. Z otevřených zdrojů si správně vytipovala jeho soukromou adresu ve Stuttgartu, prověřila a podrobně zmapovala dům a okolí.¹²⁸ Proti Reiserovi a dalším příslušníkům BND ze Stuttgartu a okolí byl nasazen Gerhard Morgenstern, agent s krycím jménem „Rudolf“, kterého československá rozvědka na území SRN používala k prověřování osob a budov.¹²⁹ „Rudolf“ na jaře 1972 ohlásil: *Seifferstr. 33, Heinrich Reiser je důchodcem, 73 let starý, stále nemocen a nemůže již proto na silnici (sic) jít. Byl nacistou, po válce obchodní cestující. Jedině on ještě žije.*¹³⁰ Tento závěr samozřejmě vedl Státní bezpečnost k ukončení akce. V roce 1976 se o Reiserovo svědectví ještě zajímala západoněmecká justice v trestním řízení proti Werneru Bestovi¹³¹ a Kurtu Lischkovi¹³², tedy v případě bývalých významných zástupců okupačních úřadů v Paříži.¹³³ Tím se běh Reiserova života téměř uzavřel. Zemřel pod svým pravým jménem ve věku 78 let 13. března 1978 ve Stuttgartu, necelých sedmdesát kilometrů od svého rodiště.¹³⁴

Závěr

Heinrich Reiser se stal příslušníkem Gestapa ve 30. letech a přes nedostatečné formální vzdělání se jeho kariéra slibně vyvíjela. Během prvních let nacistické vlády v Německu získal řadu pracovních „zkušeností“ a osvědčil se jako vhodný adept pro velitelské funkce u Gestapa. Vedle toho se mohl pochlubit výjimečnými jazykovými znalostmi, které ho předurčovaly pro nasazení v zahraničí. Jeho první akcí se stala okupace českého vnitrozemí. V Protektorátu Čechy a Morava působil více než rok jako vedoucí tábořské služebny tajné státní policie. Po okupaci západní Evropy nacistickým Německem byl

127 Tamtéž, doplněk k seznamu vyjasněných pracovníků BND NSR, nedatováno.

128 ABS, f. Hlavní správa rozvědky, kartotéka zájmových osob I. správy SNB.

129 Tamtéž, svazek č. 11836, situační zpráva o práci proti objektu BND, 14. 3. 1966.

130 Tamtéž, svazek č. 43144, podsvazek 020, záznam z akce RUDOLF – výpis z T[ajnopisné] Z[právy] z 21. 3. 1972; tamtéž, záznam z 10. 5. 1972.

131 Reiserův výslech pravděpodobně souvisel s pokusy obnovit trestní řízení proti W. Bestovi, které bylo zastaveno v roce 1972. HERBERT, Ulrich: *Best. Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft 1903–1989*. C. H. Beck Verlag, München 2016, s. 544.

132 Kurt Lischka byl odhalen v roce 1971 v SRN díky soukromé iniciativě přeživších obětí holocaustu ve Francii. V roce 1980 byl odsouzen k desetiletému trestu odnětí svobody – viz <http://www.holocaust-researchproject.org/nazioccupation/lischka.html>. (citováno k 25. 5. 2021).

133 *BArch Ludwigsburg*, sign. B 162/4409, výslech Reiserova ze 4. 2. 1976.

134 *Standesamt Stuttgart*, úřední sdělení města Ehingen z 22. 2. 2021.

pro svou výbornou znalost francouzštiny vyslán společně s dalšími příslušníky Gestapa z protektorátu do Paříže. Tamní služebna se z původně nepočetného oddílu mnohonásobně rozrostla a Reiser se v ní osvědčil jako specialista na levicový odboj. Proto byl posléze zařazen do skupiny, která měla rozkrývat sovětskou špiónážní organizaci, tzv. Rote Kapelle. Po odhalení opozičních skupin, na kterých se významně podílel, byl přesunut zpět do Německa. Činnost Gestapa tam postupně ztrácela jakákoli omezení při zacházení se zadrženými. Nepřekvapí proto, že koncem druhé světové války se Reiser jako úředník Gestapa v Karlsruhe dopustil zločinů proti nuceně nasazeným zahraničním dělníkům. Osobně se podílel na vraždách několika z nich.

Po německé kapitulaci se Reiser nerozhodl pro útěk do zahraničí jako řada jiných bývalých příslušníků Gestapa, nýbrž patřil k těm, kdo se před spravedlností ukryli v Německu. Poté, co se jistou dobu úspěšně skrýval, byl zatčen a krátce vězněn. Ve francouzském vězení pochopil, že disponuje znalostmi, o něž by leckdo mohl stát. Reiserův podíl na likvidaci Rote Kapelle vyvolal zájem francouzské a později západoněmecké zpravodajské služby o jeho znalosti sovětské zpravodajské organizace. Po úvodních peripetiích, kdy čelil denacifikačním řízením, se mu podařilo vrátit se do státní služby. Reiserovy osudy nepředstavovaly nic výjimečného. Západní zpravodajské služby se zachovaly velmi pragmaticky k řadě bývalých nacistů, pokud disponovali informacemi, které byly považovány za významné. Týkalo se to zejména informací o SSSR, jeho zpravodajském a vojenském potenciálu. Navíc v důsledku postupně eskalujícího napětí mezi oběma mocenskými bloky, zejména po vypuknutí války v Koreji, došlo k postupnému útlumu denacifikace. Protnulý se zde vnější i vnitřní zájmy, usilující o stabilizaci SRN a její co nejužší začlenění do západního tábora.

Za těchto okolností nastoupil Reiser do Gehlenovy organizace, která představovala zpravodajský projekt americké armády a později CIA na obranu před hrozbou sovětského útoku. Reiser se zde uplatnil spolu s dalšími příslušníky Gestapa a Abwehru, kteří měli vhodnou „profesní kvalifikaci“ pro kontrarozvědnou práci. Dokonce dostal příležitost sledovat oběti nacistického aparátu, o kterých tvrdil, že jsou reálným komunistickým nebezpečím, které měla nadále představovat síť Rote Kapelle. Přitom navázal kontakty do bývalých nacistických struktur, které mu poskytly „důkazy“ pro jeho teorie. Využil je k diskreditaci osob, které byly spojeny s protinacistickým odbojem a pracovaly na vybudování demokratického Německa. Zdálo se, že ve zjitřené atmosféře hledání údajné všudypřítomné komunistické hrozby a vzájemných sporů mezi západoněmeckými zpravodajskými službami v první polovině 50. let zpočátku Reiser uspěl. Jeho pracovní „výsledky“ ale naštěstí nikoho nepoškodily. Ve druhé polovině dekády již

ustával o téma Rote Kapelle zájem a Reiserovy úkoly v řadách nově zřízené Spolkové zpravodajské služby se týkaly jen běžných prověřkových záležitostí.

Přelom 50. a 60. let v SRN přinesl změnu společenského klimatu a s ní spojenou vlnu zájmu o vypořádání se s nacistickými válečnými zločinci. Vyšetřování se ale Reiserova zpočátku dotkla jen v roli svědka. Snahy o denacifikaci společnosti se postupně přenesly do státních úřadů. Doposud nedotknutelná Spolková zpravodajská služba pod vlivem skandálů spojených se zaměstnáváním bývalých nacistů a jejich spoluprací s KGB byla nucena zahájit proces, který vedl k propuštění desítek osob zatížených minulostí z dob Třetí říše. U mnohých z nich, Reiserova nevyjímaje, ale přišlo penzionování prakticky současně s odchodem do výslužby.

Až do konce života byl Reiser vyslýchán pouze jako svědek v jiných trestních případech. Spravedlnost tedy zůstala u tohoto válečného zločince zcela slepá. Jeho případ je obzvláště znepokojující, neboť jako bezúhonný občan prožil po válce zbytek svého života v místech, kde předtím působil ve službách nacistického bezpečnostního aparátu a kde spáchal své nejtěžší zločiny.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek

- f. Historický fond Státní bezpečnosti (H)
- f. Hlavní správa rozvědky
- f. Stíhání nacistických válečných zločinců (325)
- f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (52)

Bundesarchiv Berlin

- f. Akten des Rasse- und Siedlungshauptamtes (RS)
- f. Reichssicherheitshauptamt (RSHA)
- f. R 70 Frankreich
- f. SS-Offiziersakten (SSO)

Bundesarchiv Ludwigsburg

Central Intelligence Agency

Hauptstaatsarchiv Dusseldörf

Landesarchiv Baden-Württemberg

Národní archiv

- f. Úřad říšského protektora-státní tajemník (ÚŘP-ST)

Standesamt Stuttgart

Literatura

BANACH, Jens: *Heydrichs Elite. Das Führerkorps der 1939–1945*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 1998

Befehlsblatt des Chefs der Sipo und des SD

- COPPI, Hans: Die „Rote Kapelle“ im Spannungsfeld von Widerstand und nachrichtendienstlicher Tätigkeit. *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 1996, Jg. 44, Nr. 3, s. 431–458
- COPPI, Hans – DANYEL, Jürgen – TUCHEL, Johannes: *Die Rote Kapelle im Widerstand gegen den Nationalsozialismus*. Gedenkstätte Deutscher Widerstand – Hentrich Verlag, Berlin 1994
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny země Koruny české*, díl XIVa. Paseka, Praha – Litomyšl 2006
- GELLATELY, Robert: *Kdo podporoval Hitlera. Společenský souhlas a režimní nátlak v nacistickém Německu*. Prostor, Praha 2003
- GODA, Norman J. W.: Tracking the Red Orchestra. Allied Intelligence, Soviet Spies, Nazi Criminals. In: BREITMAN, Richard – GODA, Norman J. W. – NAFTALI, Timothy – WOLFE, Robert: *U. S. Intelligence and the nazis*. Cambridge University Press, New York 2005, s. 293–316
- GOSCHLER, Constantin – WALA, Michael: *„Keine neue Gestapo“. Das Bundesamt für Verfassungsschutz und die NS-Vergangenheit*. Rowohlt Buchverlag, Reinbek 2012
- GRUNDMANN, Siegfried – MARTRES, Eugène: *Hugo Geissler – vom Dresdner SA-Mann zum Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD in Vichy*. NORA, Berlin 2012
- HECHELHAMMER, Bodo: „Die Dossiers“. Reinhard Gehlens geheime Sonderkartei. In: DÜLFER, Jost – HENKE, Klaus-Dietmar – KRIEGER, Wolfgang – MÜLLER, Rolf-Dieter (eds.): *Die Geschichte der Organisation Gehlen und des BND 1945–1968. Umriss und Einblicke*. Dokumentation der Tagung am 2. Dezember 2013 – BND, Berlin – Marburg 2014, s. 81–89
- HECHELHAMMER, Bodo: KGB-Spione aus Dresden. Der Verratsfall Heinz Felfe. In: PAHL, Magnus – PIEKEN, Gorch – ROGG, Matthias: *Achtung Spione! Geheimdienste in Deutschland von 1945 bis 1956*. Militärhistorisches Museum der Bundeswehr, Dresden 2016, s. 157–166
- HECHELHAMMER, Bodo: *Spion ohne Grenzen. Heinz Felfe. Ein Agent in sieben Geheimdiensten*. Piper Verlag, München 2019
- HEIDENREICH, Ronny: *Die DDR-Spionage des BND. Von den Anfängen bis zum Mauerbau*. Christoph Links Verlag, Berlin 2019
- HEIN, Bastian: *Elite für Volk und Führer? Die Allgemeine SS und ihre Mitglieder 1925–1945* (Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte, Bd. 92). De Gruyter Verlag, München – Oldenbourg 2012
- HENKE, Klaus-Dietmar: *Geheime Dienste. Die politische Inlandsspionage der Organisation Gehlen 1946–1953*. Christoph Links Verlag, Berlin 2018

HENSLE, Michael: „Rundfunkverbrechen“ vor nazionalsozialistischen Sondergerichten. Eine vergleichende Untersuchung der Urteilpraxis in der Reichshauptstadt Berlin und der südbadischen Provinz (disertační práce). Technische Universität Berlin, Berlin 2001

HERBERT, Ulrich: *Best. Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft 1903–1989*. C. H. Beck Verlag, München 2016

HÖHNE, Heinz: *Deckname: Direktor*. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main 1970

KAŇÁK, Petr – KRČMÁŘ, Dalibor – VAJSKEBR, Jan: *S jasným cílem a plnou silou. Nasazení německých policejních složek při rozbití Československa 1938–1939*.

Památník Tere�ín, Tere�ín 2014

KASTEN, Bernd: Zwischen Pragmatismus und excessiver Gewalt. Die Gestapo in Frankreich 1940–1944. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus-Michael (eds.): *Gestapo im Zweiten Weltkrieg. „Heimatfront“ und besetztes Europa*. Primus Verlag, Darmstadt 2000, s. 543–568

KERSHAW, Ian: *The End. Hitler's Germany 1944–45*. Allen Lane, London – New York 2011

KRAUSNICK, Helmut: *Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppe des Weltanschauungskrieges 1938–1942*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1985

KREISINGER, Pavel – ZUMR, Jan: Heinz Pannwitz (1911–1975). Kdo byl hlavní vyšetřovatel atentátu na Reinharda Heydricha? *Paměť a dějiny*, 2017, roč. 11, č. 2, s. 81–92

KYNCL, Vojtěch: *Bez výčitek... Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha*. Historický ústav AV ČR, Praha 2012

MALLMAN, Klaus-Michael – ANGRICK, Andrej (eds.): *Die Gestapo nach 1945*.

Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2009

MEDVECKÝ, Matej: Červená kapela na Slovensku? *Securitas Imperii*, 2017, č. 31, s. 12–39

MEINL, Susanne: David gegen Goliath. Der Friederich-Wilhelm-Heinz Dienst und die Organisation Gehlen. In: PAHL, Magnus – PIEKEN, Gorch – ROGG, Matthias: *Achtung Spione! Geheimdienste in Deutschland von 1945 bis 1956*, s. 191–210

MESSERSCHMIDT, Manfred: *Die Wehrmachtjustiz 1933–1945*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2008

MURPHY, David E.: *O čem Stalin věděl. Záhada operace Barbarossa*. Academia, Praha 2008

MÜLLER, Klaus-Dieter: *Reinhard Gehlen. Geheimdienstchef im Hintergrund der Bonner Republik. Die Biografie. Teil 2: 1950–1979*. Christoph Links Verlag, Berlin 2017

- NOWACK, Sabrina: *Sicherheitsrisiko NS-Belastung. Personalüberprüfungen im Bundesnachrichtendienst in den 1960er-Jahren*. Christoph Links Verlag, Berlin 2016
- OHLER, Norman: *Harro und Libertas. Eine Geschichte von Liebe und Widerstand*. Kiepenheuer & Witsch Verlag, Köln am Rhein 2019
- PAUL, Gerhard: „Diese Erschiessungen haben mich innerlich nicht berührt“. Die Kriegenphasenverbrechen der Gestapo 1944/45. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus-Michael (eds.): *Gestapo im Zweiten Weltkrieg. „Heimatfront“ und besetztes Europa*. Primus Verlag, Darmstadt 2000, s. 543–568
- PLACHÝ, Jiří: Případ Fritz. *Válečný zločinec Max Rostock jako agent StB. Sešity ÚDV č. 5*. ÚDV PČR, Praha 2002.
- RASS, Christoph: Leben und Legende. Sozialprofil eines Geheimdienstes. In: DÜLFFER, Jost – HENKE, Klaus-Dietmar – KRIEGER, Wolfgang – MÜLLER, Rolf-Dieter (eds.): *Die Geschichte der Organisation Gehlen und des BND 1945–1968. Umriss und Einblicke*, s. 24–38
- RINK, Martin: *Die Bundeswehr 1950/55–1989*. De Gruyter Verlag, Oldenbourg – Berlin 2015
- SÄLTER, Gerhard: Kameraden. Nazi-Netzwerke und die Rekrutierung hauptamtlicher Mitarbeiter. In: DÜLFFER, Jost – HENKE, Klaus-Dietmar – KRIEGER, Wolfgang – MÜLLER, Rolf-Dieter (eds.): *Die Geschichte der Organisation Gehlen und des BND 1945–1968. Umriss und Einblicke*, s. 39–50
- SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges. Die Organisation Gehlen und die Wiederbelebung des Gestapo-Feindbildes „Rote Kapelle“*. Christoph Links Verlag, Berlin 2016
- STÁTŇÍK, Dalibor: Agenti nacistických bezpečnostních složek Gestapa a Sicherheitsdienstu ve službách StB (Kurt Wilfer a ti druzí). In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra*, č. 1. Odbor archivní a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, Praha 2003, s. 5–53
- STEJSKALOVÁ, Lenka: *Památníky obětí nacistické okupace v Táboře* (bakalářská diplomová práce). Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2011
- ŠINDELÁŘOVÁ, Lenka: *Einsatzgruppe H. Působení operační skupiny H na Slovensku 1944/1945 a poválečné trestní stíhání jejích příslušníků*. Academia – Múzeum SNP, Praha – Banská Bystrica 2015
- TARRANT, V. E.: *Red Orchestra. The Soviet Spy Network Inside Nazi Europe*. Cassel, London 1998.
- TREPPER, Leopold: *Die Wahrheit. Autobiographie. Ich war der Chef der Roten Kapelle*. Deutscher Taschenbuch-Verlag, München 1978

- TUCHEL, Johannes: Die Gestapo-Sonderkommision „Rote Kapelle“. In: COPPI, Hans – DANYEL, Jürgen – TUCHEL, Johannes: *Die Rote Kapelle im Widerstand gegen den Nationalsozialismus*. Gedenkstätte Deutscher Widerstand – Hentrich Verlag, Berlin 1994, s. 145–159
- UHL, Matthias: Von Agenten und Spionen. Die Bevollmächtigten des sowjetischen Geheimdienstes in Deutschland 1945 bis 1956. In: PAHL, Magnus – PIEKEN, Gorch – ROGG, Matthias: *Achtung Spione! Geheimdienste in Deutschland von 1945 bis 1956*, s. 67–82
- ULLRICH, Christina: „*Ich fühl' mich nicht als Mörder*“. *Die Integration von NS-Tätern in die Nachkriegsgesellschaft*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2011
- VAJSKEBR, Jan – KAŇÁK, Petr: *Kariéry ve službách nacismu. Nejvyšší velitelé nacistického potlačovacího aparátu v protektorátu Čechy a Morava*. ÚSTR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2020
- VAJSKEBR, Jan – ŠUSTROVÁ, Radka: Německá bezpečnostní opatření v Protektorátu Čechy a Morava na začátku války. *Paměť a dějiny*, 2009, roč. 3, č. 3, s. 92–95
- VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: Pryč s židovsko-křesťanským morem! Náboženské vyznání příslušníků nacistického bezpečnostního aparátu. *Paměť a dějiny*, 2021, roč. 15, č. 1, s. 53–62
- VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: Velitelský sbor operačních skupin a oddílů bezpečnostní policie a SD při obsazování československého pohraničí a vnitrozemí. In: SYRNÝ, Marek (ed.): *1939. Rok zlomu*. Muzeum SNP, Banská Bystrica 2020, s. 135–144
- VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: „Veselý, dobrosrdečný, pevný charakter“. Kriminální rada Heinrich Gottschling a jeho služba u Gestapa. *Paměť a dějiny*, 2020, roč. 14, č. 1, s. 61–69
- WALLA, Michael: Die Gegenspieler, Otto John, Reinhard Gehlen und die Sicherheitsarchitektur der frühen Bundesrepublik. In: PAHL, Magnus – PIEKEN, Gorch – ROGG, Matthias: *Achtung Spione! Geheimdienste in Deutschland von 1945 bis 1956*, s. 157–166
- WOLF, Thomas: *Die Entstehung des BND. Aufbau, Finanzierung, Kontrolle*. Christoph Links Verlag, Berlin 2018